

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Antropologická studia

KRIZE IDENTITY Z PERSPEKTIVY TRANSGENDER

(CRISIS IDENTITY FROM THE PERSPECTIVE OF TRANSGENDER)

Diplomová práce

Bc. Veronika Burdová

Vedoucí práce: Mgr. Jan Bierhanzl, Ph. D.
PRAHA 2022

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, leden 2022

Veronika Burdová

Mé poděkování patří Mgr. Janu Bierhanzlovi, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování diplomové práce věnoval.

Abstrakt

Práce si klade za cíl prozkoumat identitu transgender lidí na podkladě genderových a trans studií. Problém je zde formulován jako krize identity, která v současnosti nabývá stále silnější odezvy. Ohniskem krize je samotná situace panující v trans-politice, podnícená rozporuplnými pocity plynoucími z důsledků performativní teorie genderu Judith Butler, jejíž práce se stala zakládajícím textem queer teorie. V této krizi se formuje opozice, kdy na jedné straně proti sobě stojí transgender identita jako ta, která podporuje závěry, k nimž dospívá Butler, na druhé straně stojí identita transsexuálů (subordinovanís pod identitu transgender), jejichž subjektivní zkušenost těla nutí ke kritice performativity a otevírá tak otázku po redefinici esencialismu. Záměrem práce je prozkoumat současnou krizi identity z pohledu trans studií s důrazem na problematiku těla, jako určujícího aspektu identifikace sebe sama a druhého jako mužské či ženské identity. Východiskem bude uchopení tématu těla a tělesnosti u Judith Butler a analýza kritiky jejího přístupu z perspektivy genderových a trans studií. Závěry této kritiky by měly nastínit nové možnosti, jak uchopit a zachovat genderovou identitu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Gender, pohlaví, tělo, materialita, identita, transgender

Abstract

The work aims to explore the identity of transgender on the basis of gender and trans studies. The problem is formulated here as an identity crisis, which is currently gaining more and more response. The focus of the crisis is the very situation in trans-politics, stimulated by conflicting feelings stemming from the consequences of Judith Butler's performative theory of gender, whose work has become the founding text of queer theory. Opposition is forming in this crisis, with the transgender identity facing one another as one that supports Butler's conclusions, and the transgender (subordinated to the transgender identity) side, whose subjective experience of body forces to criticize performativity and opens up thus the question of the redefinition of essentialism. The aim of this work is to examine the current crisis of identity from the perspective of trans studies with emphasis on the issue of the body, as a determining aspect of the identification of oneself and others as male or female identity. The starting point will be Judith Butler's grasp of the subject of corporeality and analysis of the critique of her approach from from the perspectives of gender and trans studies. The conclusions of this critique should outline new ways of capturing and preserving gender identity.

KEYWRODS

Gender, sex, body, materiality, identity, transgender

Obsah

Úvod.....	6
Otázka identity v postmoderní společnosti	8
Fenomén identity transgender	10
Problematika pohlavní a rodové identity.....	12
Krise identity u transgender	15
Historie transgender.....	16
Perspektiva těla v performativní teorii genderu u Judith Butler	20
Performativní identita	25
Kritika performativní teorie Judith Butler.....	30
Historicko-filozofický kontext těla.....	32
Tělo jako text.....	33
Tělo jako subjektivní zkušenost ztělesňování	36
Tělo jako otázka přirozenosti	40
Tělo jako otázka svobody.....	48
Budoucnost genderu.....	53
Reference.....	62

Úvod

Práce Judith Butler, ve své návaznosti na feministické debaty, radikalizuje zavedenou dichotomii pohlaví a genderu, ve snaze odhalit iluzorní představu o genderu potažmo pohlaví jako přírodní danosti nahrazením vysvětlení, že gender a pohlavnost těla jsou pouze výsledkem působení diskursivních mocenských praktik, a to konkrétně performativity jako praktiky, která skrze jazyk ustanovuje vědomí substanciality „Já“. Její první práce vydaná roku 1990 s názvem *Gender Trouble* se stala zakládajícím textem queer teorií, které pod sebou sdružují problematiku jedinců LGBTQ komunity, pro které se její performativní pojetí genderu stalo účinným nástrojem v boji proti diskriminaci a útlaku. Debaty probíhající od 70 let ve feminizmu se v důsledku radikální teorie Butler ocitají v jisté krizi.¹ Způsobení destabilizace genderových kategorií, ale také zpochybnění role pohlavnosti těla prostřednictvím jeho redukce na pouhou materialitu, která nám není dostupná jinak než skrze jazykovou realitu, činní ze subjektu, ať už mužské či ženské identity, takový subjekt, který své konstrukci ani nepředchází a ani není jejím výsledkem, nýbrž se nachází v procesu praxe označování a přeznačování. Důsledky této teorie ohrožují identity těch, pro něž stabilní genderová identita představuje základ vlastního sebepotvrzení.

V této práci navazuji na tyto feministické debaty, zejména na teorii Judith Butler. Prostřednictvím analýzy kritiky vznesenou vůči důsledkům její teorie, nahlížím problém genderové identity z perspektivy Transgender. Krize mužské a ženské identity nastíněná ve feminizmu jako odtržení genderu jako sociálního od pohlaví jako přírodní danosti, skrze následnou radikalizaci u Butler, nabývá tato krize nových rozměrů v kontextu trans-politiky, kde se vynořuje otázka po opětovném promýšlení role biologie. Klíčovým aspektem genderové problematiky a nového pohledu je perspektiva těla. Způsob, jakým Butler a nahlížejí problematiku těla zpracovávám v ústřední kapitole *Kritika performativní teorie Judith Butler*, kde konfrontuji její pojetí genderu s kritikou vznesenou vůči performativitě genderu v kontextu trans studií.

¹ Například G. Giuliani ve své práci *The Body, Sexuality and Precarity* velmi dobře vystihla komplikovanost vztahu sexuální identita a těla v postmoderní situaci výrazem "precarity", který překládám jako nejistotu. Myšlenka nejisté nebo také queer identity prezentuje sexuální identity jedinců GLBTQ komunity různými způsoby. Někdy je tato nejistá identita charakterizována jako součást veřejného i soukromého prostoru, jindy jako konstanta v životě konkrétních jednotlivců.

Sexuální identita jako záležitost vztahu mezi genderem a tělesným pohlavím, je vždy otázkou těla jako na jedné straně objektu a na druhé jako subjektivní zkušenosti. Tento druhý pohled, jak již naznačily mnohé kritiky vůči Butler, se ukazuje být zásadním pro uchopení problematiky Transgender identity, která opět rehabilituje otázku přírodní danosti, od které se feminismus distancoval. Jak už bylo řečeno, problém identity u transgender nás opět vybízí k tomu, abychom přehodnotili antiesencialistické postoje a zvážili úlohu biologie v otázkách genderové identity z nové perspektivy. Biologický kontext genderu, který zde chci nastínit, vychází ze studie Lanea, jeho myšlenky se pokusím vztáhnout a konfrontovat s myšlenkami Nagl-Docekal která svým systematicko-filozofickým přístupem hledá vrtkavé stránky biologických argumentů, jež se snaží vyvozovat sociální řád z přírody. Na této analýze chce poukázat na nedostatky a mezery, které na jedné straně podporují feministickou tezi, že genderová identita je sociálním konstruktem, zatímco na druhé straně pohlavnost těla je sice biologicky dána, ale není na své přirozenosti závislá v tom smyslu, že rozdíl (v zásadě i nemožnost) zakládat kulturu na odvozování z danosti přírody tkví zejména v neuvědomování si faktu, že instinkty determinované přírodou nelze analogicky přirovnávat k svobodnému jednání, jež se úzce váže k normám a politice. Jako výchozí odpověď na problematiku genderové identity překládá Nagl-Docekal své pojetí těla a tělesnosti jako téma svobody, jako jednajícího subjektu, jež se na základě svého jednání vymaňuje z přírody. Její pojetí jednajícího subjektu srovnávám s pojetím Butler. Závěry, které vyvozují, dále volně rozvíjím v poslední kapitole Budoucnost genderu.

V poslední kapitole se zamýšlím nad potencionálními nedostatky možného nového biologického přístupu, který spojuji s postgenderistickými tendencemi. Jejich představa překonávání limitů přirozenosti danou naší tělesností podněcuje k přehodnocení významu genderové identity pro budoucnost. Důsledky těchto představ vedou k úvahám, které se zabírají tématy, jež vzbuzují morální, etické a politické otázky. Jedná se o témata, které jsou v různých společnostech tabuizovaná, témata, která lze na jedné straně nahlížet jako řešení problémů, ale na druhé straně, nahlédneme-li to optikou Butler, se nevyklučuje možnost, že sama tato „pomoc“ zakrývá svůj původní záměr, jímž je řízená regulace, mocenská strategie.

Otázka identity v postmoderní společnosti

Základní rámec konceptu identity, z něhož budu vycházet, je pojetí identity v poststrukturalistických teoriích. V minulosti nepředstavovalo identita větší problém než ten, že se omezila na otázku identity ve smyslu toho, jaký je vztah mezi myslí a tělem, jaké kauzální procesy můžeme hledat mezi mentálními a fyzikálními entitami. Ve filozofii je tento problém od dob Descarta znám jako psychofyzikalismus. Descartes přišel s koncepcí dvou navzájem na sebe nepřevoditelných substancí: tělesné a myslící. Snahy jeho následovníků reinterpretovat či domyslet mezeru v jeho koncepci identity duše a těla pokračují do současnosti.²

Základní definicí, z níž otázka osobní identity vychází, je poplatná napříč vědními obory. Ze subjektivního hlediska představovala identita danost, určitou osudovost, nikdo neměl větší potřebu se proti tomu vzpoutat a nějakým způsobem ji problematicky reflektovat. V postmoderní demokratické společnosti ale nastává obrat. Identita se stává nevyhnutelným úkolem, za jehož plnění musí jedinec nést plnou odpovědnost, stejně tak za důsledky jeho plnění. „Identita se ani nedostává darem, není ale ani neodvolatelným rozsudkem; je něčím, co se konstruuje a co je možno (alespoň v principu) konstruovat různými způsoby, co neexistuje „obecně“, není-li to některým z možných způsobů zkonstruováno. Identita je tedy úkolem, který má být vykonán, úkolem, před nímž nelze přehnout (Z. Bauman, 2006, s. 28).“ Baumanovo uchopení problému identity postmoderní doby ve mně velmi rezonuje, ukazuje totiž na provázanost a vzájemnou podmíněnost identity jedince, která se promítá do celkové identity společnosti. Společným jmenovatelem utváření identity v postmoderní společnosti je idea individualizace. Způsob, jakým se utváří individuální identita, ale také identita společnosti se odvíjí od toho, jakým způsobem je strukturován úkol „individualizace“. „Idea individualizace“ znamená osvobození jedince od předepsaného, zděděného a vrozeného určení, jaké sociální postavení tomu kterému člověku náleží (2004, s. 171).“

Fenomén individualizace jde ruku v ruce s demokracií, implikuje svobodnou volbu v sebeurčení, které však je zatíženo odpovědností. Původní vymezení identity jako subjektivně

² Mezi hlavní teorie patří mind-body problém, subjekto-objektový rozštěp a otázka metodického rozdílu mezi hlediskem první a třetí osoby. Více o tématu problému osobní identity z hlediska filozofie Alice Klikové Mimo princip identity.

zakoušeného vědomí vlastní totožnosti a kontinuity se na úkor svobody stává něčím nezavršeným a nezakotveným, protože jakmile dosáhnou cíle a stanu se někým, ztrácím svou svobodu (ibidem, s. 175). Bauman tak poukazuje na úskalí zdánlivé svobody bez hranic disponující neomezenými možnostmi, tato hloubka nekonečných rozměrů se ale pro člověka stává břemenem a vše, co mělo kdysi jasné kontury, o co se mohl opřít či v čem se mohl zhlédnout a ztotožnit se, se neustále proměňuje.

Na poli vědeckém se od poloviny 20. století třetí koncept identity do mnoha dílčích diskurzů: antropologický, historický, politický, aj. Identita je zde zkoumána z mnoha perspektiv, přistupuje se k ní různými způsoby, které mnohdy vedou k rozdílným závěrům. Pojem identity se tak sám ocitá v jisté krizi, která se vyznačuje potřebou nalézt vhodnější pojem. V kontextu postmoderních teorií se identita ponechává jako provizorní pojem, od kterého se postupně opouští, ale zároveň ještě není jiného, který by jej nahradil. Postmoderní teorie nahlíží identitu nikoliv jako objektivní, na člověku nezávislý fakt, ale jako sociálně utvářenou a v jistém smyslu fiktivní realitu, jež je spojena s obdobím modernity a udržována různými jazykovými a diskurzivními prostředky, mimo jiné gramatickou funkcí zájmena "já". Poststrukturalistické pojetí identity subjektu se vztahuje k soudržnosti, stabilitě, jedinečnosti a sebe-vědomí jedince. Zde se identitou míní skutečnost, „že člověk prožívá sebe sama jako v jádru tu samou osobu od jedné situaci k druhé a napříč časem, jako jedinečnou a integrovanou bytost, která je trvale odlišná od jiných jedinečných bytostí (Zábrodská, 2009, s.48)."

V současnosti lze pociťovat, že krize identity nabývá nové specifické podoby. Je jaksi rozšířena, či lépe řečeno převedena na otázku poměru mezi pohlavní a rodovou (genderovou) identitou. Můžeme přeneseně říct, že původní filosofická otázka po identitě mysli a těla je zasazená do nového rámce formulovaném jako otázka po identitě mezi biologickým pohlavím dané anatomii a sociokulturně daném genderem. Podíváme-li se na problém z hlediska třetí osoby, uvědomíme si, že ačkoliv je genderová identita prožívána vnitřně a je vlastně tím, co považujeme za součást naší osoby, je ztělesňována, a tudíž se odehrává na těle, kde je také druhými rozpoznána a identifikována jako mužská nebo ženská identita. Přestože genderová identita závisí od pohlavní identity, která je nám přidělena při narození na základě pohlavní anatomie těla, je to právě gender, s nímž jako první přicházíme do kontaktu.

Problém identity je redukován na problém těla. Při bližším zkoumání zjistíme, že toto tělo má dvě stránky. Setkáváme se zde s tělem na jedné straně jako s živoucím tělem "obsazeném" konkrétním Já s jeho sebeprožíváním a osobní zkušeností o tomto vlastním těle, a na druhé straně tělo jako vnímané, jako předmět vědeckého teoretizování, jako významného

nositele kultury. Vynořují se zde dva přístupy k otázce těla, dvě perspektivy, jedna nahlíží tělo z pozice třetí osoby, druhá ze subjektivní pozice první osoby. Obě perspektivy ukazují tělo ze zcela jiného úhlu a jinak jej problematizují. Jak se později v souvislosti s identitou transgender potažmo transsexuálů ukáže, subjektivní i objektivní přístup k otázce těla podněcuje k přehodnocení závěrů a kritice jejich důsledků vyplývajících z diskurzu feministické filozofie.³ Právě feminismus přispěl k výraznému posunu v otázce těla, zejména v chápání těla jako "politického".

Fenomén identity transgender

Všudypřítomný fenomén transgenderismu se stále těší větší a větší pozornosti, a to nejen jako předmět akademických diskusí, ale také jako součást veřejné debaty. Transsexuální, drag, nebinární a queer identity jsou fenomény spadající pod fenomén transgender. Jsou všudypřítomnými jevy nám prostředkované skrze filmy, sitkomy, drag-king show, reklamy a v široké škále dalších zdrojů masových médií.⁴ Obdobně se bohatému zájmu o transgender problematiku dostává i na akademické půdě, kde vznikají v rámci genderových, trans feministických a queer studií několik publikací a periodik věnující se problematice transgender (Stryke, 1998, s. 146). Susan Stryke mluví o fenoménu transgender jako o fenoménu vynořujícím se z epistemologického rozkolu mezi genderově označujícími a jejich označovanými. Tím narušují a denaturalizují „normální“ realitu západní moderny, konkrétně fikci jednotného psychosociálního pohlaví, které je biologicky zakořeněno v tělesné podstatě. Jako takové se tyto jevy stávají zdrojem kulturní úzkosti a sémiotického zpracování. Kritická perspektiva transgender identity poskytuje prostor pro boj s problematickým vztahem mezi principy performativity a materialitou,

³ Hlavní představitelkou feministického proudu filozofie, která zpochybnila koncept identity pohlaví/gender, již se budu v této práci podrobněji zabývat, je Judith Butler. Butler bývá řazena k postmodernímu a poststrukturalistickému feminizmu. Feministický poststrukturalismus se začal rozvíjet převážně v anglosaské sociologii a feministické teorii v 80. letech 20. století. Z poststrukturalismu čerpá převážně z teorií jazyka, subjektu, mocenských vztazích a strategiích jejich změny. Kriticky se vyhraňuje vůči předešlým proudům liberálnímu feminizmu a feminizmu difference, které chtějí najít „pravou“ povahu genderových vztahů (Zábrodská, 2009, s. 27-28)

⁴ O vlivu mediální kultury na utváření identity jako „pocitu sebe sama; naše představa o tom, co to znamená být mužem nebo ženou; náš smysl pro třídu, etnický původ a rasu, národnost, sexualitu; „my“ a „oni“.“ Viz studie Cultural Studies, Multiculturalism, and Media Culture by Douglas Kellner

kteřá je sice nevyhnutelná, ale vzpírá se stabilní reprezentaci, zejména tak, jak ji zažívají vtělené subjekty (ibidem, s. 147).

Fenomén identity transgender se rozprostírá napříč společenskoviědními obory, kde je identita problematizována jako vztah nesouladu mezi pohlavní (sexuální) a rodovou (genderovou) identitou. Z medicínského a psychologického hlediska je nezbytné pro stanovení diagnózy transgender potažmo transsexuál vycházet z poznatků o vývoji a formování mužské či ženské identity, jak na úrovni biologických genetických predispozic, tak také z hlediska socializačních vlivů. Psychologicko-medicínský rámec identity (nejen) u transgender jedinců je důležitý pro vyjasnění vzájemného vztahu mezi biologickou determinovaností našeho těla reprezentovaném pohlavím a psychologickým pohlavím na jedné straně, které se vztahuje k subjektivním prožitku toho, zda se cítíme být mužem či ženou, přičemž tento prožitek může být v rozporu s pohlavím daném naším tělem a zároveň v rozporu i s dalšími vrstvami pohlaví (chromozomy, hormony, atp). Na druhé straně zde máme určení identity z hlediska genderu, o kterém lze intuitivně předpokládat, že se neproblematicky odvíjí od biologického základu pohlavní identity. Dnes se již ví, že se utváření pohlavní identity děje na několika úrovních, o kterých pojednáme později. Dosavadní výzkumy o vývoji pohlavní identity u transgender ukazují, že během vývoje mohou nastat odchylky, které zapříčiňují odklon od běžného vývoje. Tyto výzkumy mohou být z určitého pohledu brány jako vědecký argument pro podporu pohlavní potažmo genderové plurality, avšak tím, že jsou kvalifikovány jako odchylky či abnormality od normálního, jedná se stále o poruchy vývoje, v tomto případě definovanou pod názvem gender dysphoria. Medicínský přístup k problematice transgender sám o sobě může přispívat k jeho marginalizaci.

Jakmile se do společnosti narodí nový jedinec je mu na základě vnější biologie těla přidělena genderová identita, která determinuje procesy socializace genderové role jedince ve vztahu k okolí i k němu samému. Identita transgender představuje odchylku, která se tomuto procesu socializace vymyká, neboť nabourává tradiční představu, že genderová identita odpovídá pohlaví. Z tohoto hlediska je identita transgender velmi atraktivním ale zároveň i těžko uchopitelným tématem, zejména v rámci genderových a feministických studií, kde je nejasnost a nevymezenost identity spojována s útlakem, diskriminací a marginalizací. Z pozice subjektivního prožívání takové identita, se jedinec potýká s úzkostnými pocity nejen vyvolané jeho stavem, ale také z důsledků nevyhraněné identity, která znemožňuje, aby byl jedinec brán jako plnohodnotný člen společnosti. Politika a společensko-právní systém

institucí je ve své podstatě založen na struktuře binárního řádu. Obzvláště otázky týkající se rodičovství, manželství, ale také práce či vzdělání jsou z hlediska identity transgender velmi komplikované. Ve všech sférách společnosti se setkáváme s odlišnými přístupy a právy přidělovanými na základě genderové identity. Tento dvojí metr založený na hierarchii pohlaví a ospravedlněný odkazem na přírodu se stal předmětem feministické kritiky, podle které jsou představy o rozdílech mezi mužem a ženou postaveny na tradicemi daných předsudcích a stereotypech, které diskriminují a utlačují ženy ze strany mužů. Feminismus nazval tento stav patriarchátem a lpěl na odlišování biologického pohlaví daného anatomii od sociokulturně vytvářeného genderu. Feminismus věřil, že je možné pevně oddělit biologické od sociokulturního ve smyslu toho, že pohlaví člověk má, zatímco gender člověk dělá. Feminismus tímto genderově-mocenským oddělením opomněl jednak fakt, že diskriminace se děje na mnoha úrovních: etnické, náboženské, kulturní, ekonomické, jazykové a jednak fakt, že diskriminace na základě pohlaví a genderu je mnohem složitější, než se domnívaly (M. Fafejta, 2009, s. 76). Ze strany feministického diskurzu může být problematika transgender nahlížena z perspektivy diskriminace nebo z biomedicínského diskurzu, který staví na tvrzení, že pohlaví jakožto neměnné a dané je předdiskursivní, ale případy transgender, transsexuálů a intersexuálů toto stanovisko nabourávají a ukazují, že i pohlaví je sociálně konstruované.

Problematika pohlavní a rodové identity

V rámci feminismu probíhala ústřední debata v otázce genderu jako rozkolu mezi biologickým esencialismem a sociálním konstruktivismem. Feminismus obecně považuje biologické vysvětlení genderu za legitimní vyloučení žen z veřejného života a za ospravedlnění mužské dominance. Místo toho se zaměřuje na gender jako na sociální konstrukt (Lane, 2009, s. 137).

Vydeme-li od představy hierarchie pohlaví, tak jak je nám předkládána v rámci západního dualistického modelu myšlení, potom se biologické vysvětlení soustředí u pohlavního dimorfismu pouze na to, co obě pohlaví odlišuje. Tato teorie difference však „přehlíží společné přírodní vlastnosti živočišného druhu homo sapiens sapiens obého pohlaví, čímž dochází k tomu, že se muži a ženy nakonec více podobají samečkům a samičkám primátů než lidem (Šmausová, 2007, s. 17).“ Vzájemná odlišnost mužů a žen se odvíjí od klasifikace fyzických rozdílů odstupňovaných jako primární a sekundární pohlavní znaky. Pojmy „muž“

a „žena“ jsou také kategoriemi sociálního řádu, pojící se s řadou slovních spojení, odkazujícími k jejich rozdílným sociálním rolím. Například „výraz "ženská povolání signalizuje, že se neptáme v první řadě na schopnosti jednotlivých osob, které chtějí získat odbornou kvalifikaci nebo najít zaměstnání, nýbrž na jejich příslušnost k jednomu nebo druhému pohlaví (Nagl-Docekal, 2007, s. 32).“ Pohlavní dimorfismus, který rozděluje společenský i politický prostor na mužský a ženský, je spojován s udělováním nestejných práv a povinností. Zastánci pohlavního dimorfismu, který tvoří základy společenského uspořádání hierarchie pohlaví, tak činí s odkazem na přírodu. Tvzení, že muži a ženy, jejich vztahy a role jsou biologicky determinovány vyvrací feministický objev kategorie genderu, „s cílem ukázat, že mnohé z toho, co je ve společnosti považováno za přirozené a neměnné, je ve skutečnosti postaveno na tradicemi daných předsudcích a stereotypech, které znevýhodňují ženy ve srovnání s muži (Fafejta, 2009, s. 76).“ Toto odvolávání se na přírodu, sloužilo a slouží k legitimizaci patriarchálních struktur. Podíváme-li na proces vývoje chápání kategorie genderu v rámci feministické debaty, povšimneme si, že počáteční dichotomie oddělující pohlaví jako přírodou dané a neměnné od sociokulturně utvářeného genderu, se přesouvá od kritiky biologického esencialismu ke kritice socializačních teorií, které se snažily tento biologický přístup překonat. Sociologická představa genderu, v rámci níž se ženami nerodíme, ale stáváme se jimi výchovou, opět sklouzává k esencialistické tendence, která sice nepovažuje gender za vrozený a redukovatelný na pohlaví, ale výchova k muži či ženě implikuje celoživotní neměnné chování jako muže či ženy (Šmausová, 2007, s. 20). Toto nové esencialistické pojetí, které spíše podporovalo patriarchát, si vynutilo další dekonstrukci, tentokrát namířenou na epistemologické předpoklady našeho vědění, tak jak byly vyjádřeny v pojmu "jazykový obrat". Pojetí kategorií genderu a pohlaví jako nikoliv zdánlivě neutrálních vědeckých popisů, ale především jako konstrukce, které jsou nám prostředkovány jazykem, který je sám vysoce genderovaný (ibidem, s. 23). Podle Šmausové teoretické důsledky dekonstrukce vedou jednak k závěrům, že redukované individuum na gender vůbec nikdy neexistovalo, stejně tak jako nikdy neexistovala jednolitá a všezahrnující kategorie genderové identity, jednak také tyto závěry opomíjejí osobní zkušenost badatelek, které se denně vyrovnávají s důsledky genderované struktury, ve které jsou pojednávány a často se i samy charakterizují jako substanciální ženy. Mezera, která vzniká mezi teoretickým a žitým světem, by se měla při svém zaplnění zabývat spíše otázkami, jak se genderová identita prezentuje v různých kontextech na místo soustředění se na k esencialismu tíhnoucímu pojmu genderové identity (ibidem, s. 26-27).

Vraťme se nyní k tomu, jak je kategorie genderu a pohlaví a jejich vzájemný vztah prezentován v rámci biologického esencialismu prezentován v psychologii a biologii.

“Vědci nejsou zajedno v tom, nakolik jsou různé sexuální identity a typy sexuální aktivity vrozené, tj. předurčené biologicky, a do jaké míry se na nich podílí učení (A. Giddens, 1999, s. 111).” Co však lze v rámci vývojové psychologie, psychologie osobnosti a sociální psychologie u identity mužů a žen rozlišit, je rovina biologické podmíněnosti utváření pohlavní identity a historicko-kulturní utváření představ rodové identity.

Pohlavní identita označuje biologické rozdíly mezi muži a ženami, které jsou z kulturně-společenského hlediska a jeho vývoje konstantní, které rovněž existovaly a existují ve všech minulých i současných lidských seskupeních a společnostech. Pohlavní identita se však neomezuje pouze na primární (vnitřní a vnější genitálie) či sekundární (fenotypické pohlaví) tělesné znaky, ale má vícesložkový charakter, zahrnující dále chromozomální, gonadální a hormonální pohlaví a také psychosexuální mozková centra predisponující jádrovou pohlavní identitu (Janošová, 2008, s. 38-39). Po narození je člověku přidělena pohlavní identita na základě vzhledu zevního genitálu. Během prenatálního vývoje plodu mohou nastat poruchy, které zapříčiňují nejasně diferencovaný vzhled genitálií, tyto případy se poté označují jako pseudohermafroditismus (I. Procházka, 2002, s. 13).

Rodová identita vyjadřuje rozdíl mezi mužem a ženou, na základě kulturních a sociálních vzorcích chování. Mnohem častěji, než rodovou identitu bude používat jeho cizojazyčný ekvivalent genderová identita, která se dá přeložit také jako sociální pohlaví. Každá společnost a kultura se liší v představách o ženskosti (feminitě) a mužskosti (maskulinitě). Podoba těchto představ se odvíjí v závislosti na konkrétní společnosti a kultuře, například u přírodních národů jsou proměny mužské a ženské role méně zřetelné a pomalejší ve srovnání s naší společností. Rodová identita představuje vnitřní soukromou složkou naší osobnosti, kterou tvoří genderové atributy, jež jedinec prožívá jako sobě vlastní (P. Janošová, 2008, s. 42). S rodovou identitou úzce souvisí také rodová (genderová) role. „Rodová role je souhrnem představ o tom, jací muži a ženy ve skutečnosti jsou, i popisem obecně sdílených přesvědčení o tom, jací by muži a ženy měli být. Obsahem rodové identity jsou projevy a zájmy, které souvisí s vědomím příslušnosti ke skupině mužů a žen. Do značné míry se jedná o vnější vyjádření rodové identity - jedinec, v této roli vyjadřuje to, kým se cítí být, i to jak chce být druhými vnímán (ibidem, s. 40-41).“

Biologické pohlaví spolu s genderovou identitou a rolí tvoří jádrovou pohlavní identitu, která patří k nejelementárnějším složkám celkového sebepojetí a je také jednou z prvních sebeidentifikačních charakteristik dítěte. Jádrová identita se narodí od genderové identity v průběhu života nemění (ibidem, s. 43). Jakékoli poruchy pohlavní identity souvisejí s vývojem jádrové identity, jedná se převážně o poruchy chromozomální výbavy či hormonální vliv a jeho odchylky (ibidem, s. 45). Nebudu zde zabíhat do větších detailů a omezím se pouze na vliv determinantů při vývoji jádrové identity u transsexuality. Z medicínského hlediska se nabízejí pouze dvě přípustné varianty pohlavní příslušnosti. Z velké části je jádrová identity podmíněna biologicky, druhá věc je ale samotné prožívání této identity, která může či nemusí být s ní v souladu. Doposud není zcela jasné, jakým způsobem se z biologicky podmíněných dispozic začne utvářet psychický prožitek vlastní pohlavní identity. Co však lze předpokládat je, že jádrová pohlavní identita i sexuální orientace jsou podmíněny instinktivně. Zda se bude instinktivně podmíněná sexuální orientace a jádrová identita vyvíjet předpokládaným směrem ovlivňují další činitele během prenatálního období vývoje plodu. Giddens ale upozorňuje, že ačkoliv se názory na roli sociálních vlivů při utváření sexuální identity u různých autorů liší, nikdo z nich nepředpokládá, že by lidská sexualita měla instinktivní charakter (A. Giddens, 1999, s. 111). Podle Fifkové právě rozdílný způsob prenatálního programování mozku vysvětluje vznik homosexuality, transsexuality, ale také heterosexuality. Zejména změny hladin specifických pohlavních hormonů ovlivňují změny těch strukturálních a biochemických oblastí mozku, které se pojí k celoživotním variacím chování v pohlavní roli nebo sexuální orientaci (H. Fifková, 2002, s. 24). Významný biologický faktor v etiologii transsexuality představuje vliv sexuálních steroidů v kritických fázích fetálního vývoje na centra v mezimozku (ibidem, s. 26).

Krize identity u transgender

Původní nejednotnost identity u transgender se na jedné straně ukazuje jako vhodný nástroj pro dekonstrukci genderu, na druhé straně subjektivní autentická zkušenost transgender jedinců do značné míry může vést naopak k opětovnému stvrzování genderové binárnosti.

Vzhledem k identitám, které lze pod transgender fenomén zařadit, převažují v rámci trans-politiky dvě tendence, které buď vyvracejí přirozený řád pohlaví nebo

si jej naopak vynucují. Proto jakékoliv uchopení problematiky transgender je o to komplikovanější, že mezi jednotlivými jedinci nacházíme různá stanoviska vzhledem k otázce identity. Tyto komplikace vyvolávají politické a teoretické otázky o stavu ztělesňování v chápání trans a genderu jako sociálního, ale také jako materiálního fenoménu. Na jedné straně stojí subversivní identity prezentované queer/transgender identitami a na druhé straně stojí konzervativní transsexuálové (Lane, 2009, s. 137).

Hledisko, které si volíme při objasňování problematiky transgender a závěry z něj plynoucí, nám poskytují dvojí perspektivu, která vede buď k podvracení genderové identity či naopak k jejímu ukotvení. Problematika transgender otevírá otázku po opětovném přehodnocení významu identity mužů a žen, kde se prolíná potažmo navzájem vylučuje pohlavní a rodová (genderová) identita. Zároveň přihlédneme-li k definici poruchy transsexuálů, vynořuje se i otázka úlohy těla, a to jako pohlavně určeného, což opět otevírá otázku přehodnocení úlohy biologického esencialismu.

Historie transgender

Podíváme-li se na historii transgender, povšimneme si, jak velmi často vystupuje pojem transgender jako synonymum k pojmu transsexuál. Ráda bych krátkým exkurzem nejen do historie pojmu objasnila jejich vzájemnou rozdílnost.

Více genderově variantní lidé se v historii vyskytovali již v tradičních kulturách, kde vytvářeli specifické kultury, aby legitimizovali své genderové rozdíly. Identita těchto jedinců, díky níž balancovali na hranici mezi mužstvím a ženstvím se podobá dnešní identitě transgender. Společnost pro tento třetí gender vyhranila speciální roli, která byla často duchovního charakteru. U nativních Američanů měli pro tyto jedince vlastní označení Berdaši neboli Dvojí duch. Berdaši s mužským tělem sloužili k různým duchovním, lékařským a sociálním rolím, od pohřbívání mrtvých přes vyprávění o budoucnosti až po uzavírání sňatků. Berdaši s ženským tělem mohl být válečníky, léčiteli i lovci. Ve starověku se muži oddání římskému kultu Cybele, nechali kastrovat, aby se stali třetím genderem Galli. Ve staré Indii se vyskytovali tzv. Hidžry zženštilí homosexuální muži, kteří se hlásili ke kultu bohyně Bahuchary. Hidžry prováděli rituální tance při narození dětí a také mohli pracovat jako prostitutky. Obecně mají Hidžry doposud nízké sociální postavení, žijí v chudobě a pohrdají

nekaastrovanými homosexuálními muži, kteří se neidentifikují jako Hidžra. Indické zákony je uznávají jako třetí gender a umožňují jim mít v pase označení „E“ pro eunucha. Přestože thajská kultura je přívětivá k tzv. „ladyboy“ či transsexuální subkultuře typu muž-žena, není jim zákonem dovoleno, aby změnila své zákonný gender od genderu přiděleného po narození, či přijmout označení třetí gender. Řada kultur, například v Číně, Indii a na Středním východě vyhradovala specifické role pro dobrovolné i nedobrovolné eunuchy či kastráty. Tito jedinci byli považováni za důvěryhodnější pro službu aristokratickým ženám, zároveň díky svému nízkému společenskému postavení a nemožnosti mít děti nepředstavovali hrozbu při dvorských intrikách (Hughes & Dvorsky, 2008, s.4).

Na základě historických zmínek o možných projevech poruchy pohlavní identity, jsou tyto příklady brány jako argument pro podporu nejen fenoménu transgender, ale především transsexualismu. Označovat však tyto historické projevy za transsexualismus či jinou poruchu pohlavní identity je velmi unáhleným závěrem, jelikož řada antropologických výzkumů svědčí o značné variabilitě a kulturní rozmanitosti podobného chování. Historické příklady dokládající existenci identit, které překračují vymezenou hranici genderové binarity pohlaví, zahrnují typy chování, které vykazují rysy transvestitismu, stejně tak transsexuality či z dnešního pohledu transgenderismu. Zprvu skutečně moderní sexuologové nerozlišovali mezi transvestitismem a transsexualitou, teprve až od 50. a 60 let byl termín transsexualismu zpopularizován díky výzkumu Harryho Benjamina a později vymezen jako samostatná porucha (Procházka, 2002, s. 15-16). Teprve vlivem genderových a feministických studií zpochybňujících dichotomii pohlaví a genderu, se otevřely nové možnosti, jak k otázce genderu přistupovat. Radikální skupiny gayů, leseb a transgender lidí zpochybnili předpoklad, že člověk musí být buď ženou, která touží po mužích, nebo mužem, který touží po ženách. Tvrdili, že u transgender lidí by se nemělo předpokládat, že přecházejí na jeden nebo druhý konec genderové binární soustavy.

Transgender se používá jako označení pro skupinu lidí, kteří neodpovídají převládajícímu očekávání o pohlaví tím, že se prezentují a žijí v roli opačného pohlaví, které jim nebylo přiděleno při narození nebo žijí své pohlaví způsobem, který nemusí být druhým srozumitelný. K transgender jedincům lze řadit několik různých identit, jednak transsexuály, drag queens nebo drag kings, některé butch lesbičky a heterosexuální mužské cross dressery. Zároveň existují rozdíly v sebepojetí těchto transgender forem identity, jež by se ze subjektivního pohledu nepovažovali za transgender, popřípadě jinou z uvedených identit, kterou jsme shrnuli pod pojem transgender. Transgender může být osobou,

kteřá ůije na pomezí obou genderů, a tak přechází z jedné genderové identity do druhé. Jiná identita, kteřá je řazena pod pojem transgender je osoba, kteřé ůije své pohlaví, jeů je opačné tomu, kteřé ji bylo přiděleno úředně, ale kteřá se nevidí jako transsexuál. Transsexuály doprovází touha ůít a být akceptován jako opačné pohlaví, čehoů se snaůí dosáhnout prostřednictvím chirurgických ůákrků a hormonální léčby, kteřé napomáhají k požadované tělesné změně tak, aby odpovídaly jejich genderovému pocitu sebe sama. (Janořová, 2008, s. 235).

Obecně lze říci, ůe oba se potýkají do jisté míry se stejným problémem a tím je pocit, ůe vnitřní psychicky proůívaná pohlavní identita není v souladu s vnějším biologickým tělem, do něhoů se narodili. Pocity, ůe jsem se narodil do nesprávného těla vyvolává silné pocity frustrace, úzkosti a deprivace.

Zatímco pro transgender jedince operace nepředstavuje konečné řešení jejich pocitů rozpolcenosti, ocitají se tak na hranici ůivota mezi oběma gendery, mezi nimiů mohou plynule přecházet. Tato jakási fluktuace napříc genderem může z pohledu třetí osoby představovat onen vhodný argument podporující tezi o konstruovanosti genderové identity, na druhou stranu ze subjektivního pohledu proůívané osobní ůkuřenosti identity transgender, může pro některé z nich tato nejednoznačná pozice představovat nucenou a nevyhnutelnou situaci. Poslední dobou se však ukazuje, ůe ani operace není dostačujícím a tím správným řešením problému identity transsexuálů.⁵ Pro některé transsexuály představuje operace jediné možné východisko, kteřé by jim odpomohlo od proůívaného stavu sebe-rozpolcení. Mnohdy jim ale operace pouze částečně odpomůůe od pocitovaného úzkosti nejistoty sebe sama, kteřou ale po ůákrku vystřídá existenciální úzkost v důsledku uvědomění si, ůe ani přijetím tradiční role se nedokáůí plně ztotoůnit s jednou z identit binárního schématu. Otáůkou je, ůda operativní řešení problémů není nucenou volbou motivovanou snahou co nejvíce se přiblíůit normativnímu pojetí člověka jako osoby s jasně danou neproblematizovanou identitou, abych tak mohl stát společensky akceptovatelný a měl nárok na plnohodnotný společenský, ale i osobní ůivot. Volba sama není nijak motivována pozitivně, ale naopak pramení z negativních pocitů, ůe není jiného východiska. Jedním z důvodů, proč se nenabízí jiné východisko problému, může být samotná medicínská praxe, kteřá rozhoduje o způsobilosti ke změně pohlaví. Západní medicína vyrůřtá na základech

⁵ Charlie Evans zakládá pro transgender jedince, jeů litují svého rozhodnutí, charitativní organizaci, kteřá má pomoci všem, co se ocitl ve stejné situaci a chtějí se opět navrátit ke svému biologickému pohlaví. V současnosti neexistují přesná data, kteřá by odrážela počet lidí, jimů operace nepřinesla ůýůený ůínek. [Odkaz na rozhovor](#).

binární struktury myšlení, k čemuž odkazuje i samotné podmínky řešení problému u transsexuálů, kteří musejí splňovat předepsaná kritéria, jež ovšem nepřipouštějí žádné odchylky, ale jasně vymezenou klasifikaci, které je založená na binárním pohlaví a heterosexuality. Nedostatek oddanosti heteronormativní genderové roli by mohl zdiskreditovat jejich diagnózu „poruchy genderové identity“ a tak „zazdí“ jedinou šanci na řešení svého problému (G. Dvorsky & J. Hughes, 2008, s. 6). Lze velmi obtížně určit, zda můžeme tyto případy transsexuálů, u nichž operace nevyřešila problém s identitou, považovat za příklady podporující dekonstrukci a deesencializaci genderové identity nebo spíše jako příklad, který upozorňuje na limity medicíny v otázkách vztahu psychiky a těla.

V rámci analytické filozofie myslí, se otázka identity obrací k problému interakce a vzájemné převoditelnosti mentálních entit na fyzické. Descartes se tento psychofyzický problém snažil vyřešit zavedením šišinky mozkové jako prostředníka, skrze níž dochází k vzájemnému působení tělesné a myslící substance. Možnost uvažovat o těchto dvou substancích odděleně, udalo směr, v němž se medicína, přírodní a sociální vědy zabývaly mechanistickým pojetím těla, což vedlo k upozadění úlohy duše či mysli. Přestože se už počátkem 20. století snaží medicína o psychosomatický přístup, stále převládá přístup nastolený Descartovou metafyzikou dualismu (N. Scheper-Huges & M. Lock, 1987, s. 7). V důsledku toho není člověk pojímán jednotně, ačkoliv jsme si vědomi, že člověk představuje psychofyzickou jednotu mentálního (psychické) a tělesného, nedokážeme tento jednotný model aplikovat, natož myslet. Nancy Scheper-Huges spolu s Margaret Lock mluví o tzv. pasti karteziánského dědictví, kdy nám chybí dostatečný slovník pro vypořádání se s interakcí mysli a těla. Jsme tak nuceni uchýlit se k roztržštěným konceptům „jakými jsou biosociální, psycho-somatické, somato-sociální, jako chabé způsoby vyjádření nesčetných způsobů, jimiž mysl promlouvá tělem a způsobů, jakými je společnost vepsána na očekávané plátno lidských těl.“ Jakékoli snahy o zmírnění materialismu či redukcionismu v biomedicíně vedou spíše k neúmyslnému přetvoření mysli a těla v nové podobě (ibidem, s. 10).

Krise identity z perspektivy transgender je perspektivou, která si klade za cíl pohlížet na otázku identity z pohledu těla. Jak už bylo předesláno tělo je místem, kde se problematizuje vztah genderu a pohlaví. Stěžejní autorkou, která se tomuto tématu intenzivně věnuje je Judith Butler. Koncept identity formulovaný v díle Judith Butler je pro tuto práci významný nejen z hlediska dekonstruktivního uchopení genderové problematiky, či v návaznosti na to zpochybnění pohlaví jako předdiskurzivní reality,

ale zejména konstruktivistický aspekt performativní teorie identity, která souvztažně spolupůsobí, doplňuje se a navzájem se podmiňuje s dekonstruktivistickým východiskem pohlaví

a genderu. V *Gender Trouble* (Trampoty s rodom, 2014) Butler předkládá dekonstruktivní i konstruktivistické aspekty své teorie. Pro performativní teorie identity je zásadní motiv těla, který dále v návaznosti na *Gender Trouble* rozvíjí v *Bodies That Matter* (Závažná těla, 2016). Tématizace tělesnosti v díle Judith Butler je komplexním celkem průsečíku genderové problematiky a performativní teorie, nelze proto začít u představení konceptu tělesnosti bez tohoto rámce podaném v *Trampotách s rodom*. V následující kapitole se proto pokusím vysvětlit, jakým způsobem Butler zkoumá otázku konstruovanosti genderu, pohlaví a sexuality, v rámci teorie performativity, jejímž prostřednictvím vysvětluje, jak se vytváří, udržuje, reprodukuje a podrývá genderový a heteronormativní řád. Na to navážu konceptem tělesnosti rozpracovaném v *Bodies That Matter* (Závažná těla, 2016), kde si klade otázku, skrze jaké mechanismy se tělo stává uchopitelným a srozumitelným, jak je tělo potažmo pohlaví jako domnělé biologické východisko genderu uchopováno v jazyce. Způsob, jakým Butler chápe otázku identity a těla je pro perspektivu transgender významné, jak jsem podotkla na začátku kapitoly; nejednotnost identity u transgender se na jedné straně ukazuje jako vhodný nástroj pro dekonstrukci genderu, na druhé straně subjektivní autentická zkušenost transgender jedinců do značné míry může vést naopak k opětovnému stvrzování genderové binárnosti.

Perspektiva těla v performativní teorii genderu u Judith Butler

Jakým způsobem se v kontextu postmoderního myšlení, respektive poststrukturalistického, vynořuje myšlenka těla? Podle Susan Bordo skutečným přínosem poststrukturalistického myšlení v otázce těla není jeho uznání jako kulturní formy a místa disciplinární moci, ale dva jiné prvky. První inspirující se v práci Foucaulta, uznává, že moc převažujících konfigurací (bez ohledu na jejich dominanci) není nikdy plynulá a vždy plodí nové formy subjektivity, které vytvářejí odpor vůči stávajícím vztahům a které tak mohou transformovat. Druhý inspirovaný Derridou uznává, že tělo není pouze materiálně konstruováno, ale je také zprostředkováno jazykem a sémantickými mřížkami, jakými jsou například binární opozice. Vnímání těla je spíše než znalostí o našich tělech, čtením svého těla prostřednictvím různých interpretačních schémat (1992, s. 167).

Výraznou autorkou, které ve své práci vychází z postmoderních teorií feminizmu a poststrukturalistického myšlení je Judith Butler.

Butlerová ve své knize *Gender Trouble (Trampoty s rodom, 2014)* pokračuje ve zpochybňování západního modelu myšlení, podle kterého se identita osoby chápe jako sebeidentická, přetrvávající v čase jako stále stejná, jednotná a vnitřně koherentní. Podle Butler nelze nejprve přemýšlet o identitě osoby o sobě samé, neboť osoby se stávají inteligibilními ve chvíli, kdy jsou rodově určené, a to v souladu s rozpoznatelnými standardy rodové inteligibility. Teprve skrze aktivní působení osoby, která je určována vzhledem k jejím různým rolím a funkcím, se teprve jejich prostřednictvím předpokládá sociální viditelnost a význam pojmu osoby. Konstituce osobní identity zajímá Butler z hlediska toho, jaké regulační praktiky se podílejí na utváření rodové identity, a jak tyto praktiky řídí kulturně poznatelné pojmy. Butler chce ukázat, že koherence a kontinuita osoby nejsou logickými či analytickými rysy bytí osoby, ale spíše sociálně zavedenými a udržovanými normami poznatelnosti. Identita potvrzující se skrze pojmy pohlaví, rodu a sexuality, je pojem osoby zpochybněn tím, že existují i rodově nekoherentní či diskontuitní genderově určení jedinci, kteří se jeví jako osoby, ale nevyhovují rodově určeným normám kulturní inteligibility, poznatelnosti, skrze které se osoby definují (2014, s. 56) Jedná se o takové identity, u kterých rod nevyplývá z pohlaví a praktiky touhy nevyplývají ani z pohlaví ani z rodu. Pokud je identita účinkem diskurzivních praktik, potom do jaké míry je rodová identita chápána jako vztah mezi pohlavím, genderem, sexuální praxí a touhou účinkem regulační praxe, kterou můžeme identifikovat jako povinnou heterosexuální praxi?

Pro Butler se problém identity jako vztahu mezi pohlavím a genderem, plně projevuje v rámci socio-politických mechanismů, v nichž nejasná identita nenabývá statusu subjektu a jako taková se stává vyloučenou. Butler chápe subjekt předně jako právní subjekt, který se vytváří na podkladě jednotné kategorie mužů či žen, aby pak mohl reprezentovat a prosazovat společné zájmy. Jak však ukazuje feministické praxe, snaha ustanovit jednotnou kategorii ženy vyžaduje obecnou shodu, které se ale nedaří dosáhnout. Z toho důvodu, se feministické autorky pouští do analýzy kategorie ženy, aby zjistily, co to vlastně znamená být ženou. Pro Butler se tato situace feminizmu stává prostředkem k odhalení skrytých mechanismů utváření genderu a pohlaví jako toho, na co se lze odvolávat jako na přirozené, přičemž tato premisa přirozenosti tvoří základ pro formování politických subjektů, na které se právní systém moci odvolává.

Feminismus usiluje o zavedení univerzální kategorie ženy, která by reprezentovala identitu žen před zákonem, a tím sloužila jako politický subjekt k prosazování jejich společných zájmů. Butler však těmto snahám oponuje a ukazuje na rozpory v rámci feminismu samého, kdy na jedné straně feminismus kritizuje univerzálnost patriarchátu jako původce a viníka útlaku žen, aby pak na těchto základech mohl vybudovat svoji univerzalitu, která je nutnou podmínkou pro identitu jako toho, co je společné a může reprezentovat subjekt feminismu. Na druhé straně se tímto univerzalismus vystavuje riziku, že nebude moci pod tuto jednotnou identitu zahrnout takové subjekty, které nemohou vyhovět normativním požadavkům kladených na tyto subjekty. Paradoxně se tím feminismus může stát původcem určité formy útlaku, které vyčítá patriarchátu. Pojem univerzálního patriarchátu však nemůže vysvětlit všechny mechanismy rodového útlaku (2014, s. 39). Butler upozorňuje, že tato potřeba feminismu vytvořit univerzální status patriarchátu kvůli tomu, aby se feminismus stal reprezentativní, vedlo k fiktivní univerzální struktuře nadvlády jako toho, co zapřičiňuje všeobecnou ženskou zkušenost podrobení (ibidem, s. 40). Butler se pouští do dekonstrukce pohlaví a genderu prostřednictvím kritické genealogie, jejímž cílem je vystopovat politické operace, které produkují a zároveň skrývají to, co se kvalifikuje jako právní subjekt feminismu (2014, s. 42).

Kritická genealogie zakládající se na analýze psychoanalytických textů o ontologii rodu, jehož základ tvoří tzv. otcovský zákon, odkrývá skutečnou povahu této ontologie, jež se ukazuje jako něco domnělého. Ontologie formulovaná v podobě příběhu o tom, jaké to bylo před zákonem, je limitována, tím, že se již dále nemůžeme ptát po ontologii samotného příběhu po ontologii rodu. Veškeré snahy o popis stavu před tímto zákonem budou jen konstrukce a jako takové nám ukazují jen tolik, že veškerá takto formulovaná ontologie je určitým narativem. Ontologie rodu je tak redukována na jazykovou realitu, která formuje a klade limity našemu myšlení. Tyto limity jsou určené podmínkami hegemonického kulturního diskurzu, který se zakládá na binárních strukturách, projevujících se jako jazyk univerzální racionality (ibidem, s. 46). Ontologie rodu je ve své podstatě spíše ontologií jazyka, neboť původnost její struktury se vytváří v jazyce, jímž je konstruována (ibidem, s. 85). Postupnou dekonstrukcí tohoto narativu, příběhu o rodové identifikaci, odkrývá nejen to, jak tento narativ formuje význam a postavení ženy a privilegovanost heterosexuality, ale spolu s tím odhaluje, že podobně jako se skrze ženu teprve můžeme identifikovat muž jako muž, tak podobně skrze tabu homosexuality, se může objevit heterosexualita, jako výsledek tohoto tabu. Rodovou ontologii později charakterizuje Butler

jako ontologii melancholie. Freudův oidipovský komplex považuje za regulační princip moci, který nevysvětluje vznik rodové identity, ale vynucuje si rodovou identitu skrze zákaz (tabu). Melancholii rodové identity je pak potřeba chápat jako interiorizaci vnitřního morálního rozkazu, který nabývá struktury a energie z tabu vnucovaného zvenku (ibidem, s. 118). Ontologie pohlavní ani rodové identity nemůže mít oporu v argumentu o přirozeném řádu věcí, neboť tento argument sám je výsledkem a produktem regulačních principů moci a diskurzivních praktik. Veškeré snahy určit, jak byla identita před kulturou, nehistoricky, jsou jen výsledkem takového typu ontologie, která sama je produktem patriarchální struktury myšlení. Nelze proto předpokládat, že by rod vyplýval z pohlaví. Je-li rod nezávislým na pohlaví, stává se něčím zcela neukotveným, důsledkem může být, že to, co označujeme a považujeme za muže nebo mužské, může být stejně tak označeno za ženu nebo ženské a naopak (ibidem, s. 43). Veškeré snahy určit, jak byla identita před kulturou, nehistoricky, jsou jen výsledkem takového typu ontologie, která je sama produktem patriarchální struktury myšlení. Tato struktura předem zamezuje a vytyčuje, co je tím pravdivým bytím identity. Zároveň analýza teorií rodových identifikací u Lacana, Riviere a Freuda ukazuje nejen to, jak tyto teorie založené na binárním řádě vylučují ty subjekt, jež jej překračují, ale rovněž se ukazuje, že tyto teorie pro svou nedostatečnost obsáhnout tyto vyloučené subjekty nemohou sloužit jako základ a opora pro feministickou epistemologickou pozici potažmo feministickou politiku, protože se stále pohybují v hegemonickém rámci (ibidem, s. 121).

Dekonstrukce ontologie rodové identity odhaluje, že tabu homosexuality, které tvoří jádro otcovského zákona, je výsledkem regulační praktiky imperativu homosexuality. Ontologie rodu je nejen redukována na jazykovou realitu, ale zároveň se ukazuje být jakousi ideologií heterosexuality, která funguje jako matrice, na základě které dochází k vylučování. Ideologie heterosexuality jako slouží k uplatňování politických strategií zaměřených na poslušnost těla, řízenou reprodukci. Boj proti této moci, jež se uplatňuje a realizuje prostřednictvím jazyka jako účinného nástroje, má odhalit nepřirozenost kategorií pohlaví a genderu jako těch, které se skrze ideu přirozeného snaží jedince držet v hranicích binárního řádu. Jedinci překračující binární řád pohlaví jsou tímto řádem vylučování a čelí tak jistému násilí (ve smyslu textového násilí, omezujícího možnosti těla (2014, s. 201)) za svou "ne-identitu", za nemožnost se zařadit mezi jasnou identitu danou privilegovaným předpokladem pohlaví rovná se gender. Primárnost binárního řádu je zpochybněna nejen kvůli homosexualitě, ale zejména kvůli identitám, jejichž pohlavní identita, identita předznamenaná tělem, se neshoduje s jejich genderovou identitou

(transgender, transsexuálové před operací) potažmo s jejich úplným odmítnutím se mezi jakýkoliv z genderů zařadit (nebinární identita), či jejich záměrné kolísání mezi nimi (identita transgender). Dekonstrukce genderu a představy, že genderu odráží vnější a vnitřní identitu jedince, vede v teorii Judith Butler nejen k definici povahy genderu, ale také se na této cestě setkáváme s přístupem, jak vlastně vnímat a přistupovat k tělu, jako k místu, kde k této dekonstrukci dochází. Perspektiva těla je důležitá nejen pro svou úlohu jako matérie, ale také jako nositele, pro svůj transcendentální přesah. Tělo jakožto ohnisko zápasu mezi vnitřním a vnějším napětím, jako nositel významů s možnostmi jejich přeznačení rozvíjí Butler, v návaznosti na performativní teorii genderu v *Gender Trouble* (Trampoty s rodom, 2014), v *Bodies That Matter* (Závažná těla, 2016).

Kritická genealogie genderu má nejen dekonstruktivní charakter poukazující na falešnou ontologii, ale zároveň její teorie genderu obsahuje konstruktivistický aspekt vyjádřeném performativní teorií identity. Dekonstrukce pohlaví a genderu ukazuje, že pohlaví není neutrální, esenciální a přirozenou kategorií danou před-diskurzivně, kterou bychom měli chápat jako nutný předpoklad genderu, ale je samotným genderem produkován a ustanovován teprve jako před-diskurzivní. Pohlaví je kulturně konstruovanou kategorií, která se projevuje skrze neustálé a opakované performativní zobrazování a realizuje a uskutečňuje se současně s tím, jak získává své významy v rámci diskurzivních a mocenských vztahů (Górská, 2008, s. 811).

Chápání identity subjektu jako něčeho nestabilního, nepevného, fluidního, ale zároveň něčeho, co si nelze zvolit, ačkoliv k tomu takové pojetí vybízí, však Butler výlučně odmítá tuto možnost, že gender je otázkou volby, protože performativita genderu je ve své otevřenosti omezena svým diskurzem. Právě tento diskurz jako výsledek historické sedimentace významů, tvoří rámec přijímání a vylučování genderu, jež se nyní stává díky své dekonstrukci nezávislým na pohlaví, a právě tato nezávislost mu propůjčuje onu svobodu pohybovat se mezi oběma gendery či nechtít být ani jedním.

Performativní identita

Performativní koncept genderu ukazuje, jakým způsobem se vytváří, reprodukuje, udržuje a podrývá genderový a heteronormativní řád. Jak kritická genealogie genderu ukazuje, kategorie genderu a pohlaví jsou konstrukty, proto základní tezí konceptu performativní identity je konstatování, že neexistuje žádná genderová identita, která by byla za projevy rodu, nýbrž sama tato identita je performativně konstituována právě těmi projevy, o kterých tvrdí, že jsou jejím výsledkem. Tímto se Butler liší od Foucaultova pojetí těla jako média, do kterého se vepisují známky mocenských a disciplinárních praktik, určující jeho charakteristiky (J. Fulka, 2002, s. 45). Z pojetí Butler vyplývá, že není-li genderové identity o sobě samé, do které by bylo možné subjekt jednoduše navléct, ale je kategorií utvářenou v projevech subjektu, tak nikdy není kategorií definitivně završenou a celistvou. Nelze se však domnívat, že by performativní akty byly záležitostí svobodné volby. „Takovýto volní a instrumentální subjekt, který rozhoduje o svém genderu, zjevně není svým genderem od samého začátku a nedaří se mu nahlédnout, že o jeho existenci je již rozhodnuto genderem samým 2016, s. 11).“ Butler tím chce říct, že nelze předpokládat subjekt, který by předcházel diskursivním účinkům praxe označování, neboť je jimi konstruovaný. Konstruovanost subjektu neznamena, že je determinovaný, ale sama tato jeho konstrukce se stává podmínkou jeho konání (Kiczková, 2007, s. 40).

Gender pojímaný jako kulturně konstruovaná kategorie, se projevuje skrze neustálé a opakované performativní zobrazení, jež se uskutečňuje a realizuje souběžně s tím, jak získává své významy v rámci diskursivních a mocenských vztahů. Performativní koncept identity jako záležitost výkonu genderové identity se zakládá na mechanismech fungování jazyka a moci.

Když Simone de Beauvoir tvrdí: „člověk se nerodí ženou, ale stává se jí“, znamená to pro Butler odmítnutí myšlenky těla, jako neutrálního pasivního povrchu čekající na svůj kulturní zápis, namísto toho hledá mechanismy, jimiž je tento řád udržován. Tento motiv odmítnutí je zásadní pro koncept performativní identity. Butler pro svou performativní teorii čerpá z divadelní, antropologických a filozofických diskurzů, zejména z fenomenologie, aby ukázala, že genderová identita je performativním výkonem vynuceným sociálními sankcemi a tabu. Právě tento performativní charakter genderové identity umožňuje zpochybnit identitu jako něco stabilního, tělesná gesta spolu s pohyby utvářejí stylizaci těla, čímž se podílejí na iluzi genderového já. Její teorie se nesnaží popírat materialitu těla, ale chce poukázat na kontext okolností, jejichž prostřednictvím je tělo utvářeno a nahlíženo

jako nositel kulturního a historického významu. Geneze formování těchto kulturně historických nánosů/atributů těla nelze myslet odděleně od jeho biologické danosti. Zároveň se však v argumentaci nelze jednoduše odvolávat na primát biologické podstaty člověka (1988, s. 520).

Susan Bordo upozorňuje na dva charakteristické aspekty performativní teorie genderové identity Judith Butler. Jedním z nich je pojetí genderu jako výkonu (performace) a druhý je argument pro parodii jako účinné strategie pro podvracení neměnného binárního rámce rodu. Její performativní pojetí genderové identity odpovídá podle Bordo poststrukturalistické a feministické teorii performativní identity Ervinga Goffmana. Oba chápou identitu (genderovou a jiné) nikoliv jako naše autentické vnitřní jádro, ale jako dramatický účinek našeho představení. Tato představení (performance) identity se učíme vymýšlet stejně, jako se učíme manipulovat s jazykem, a to skrze napodobování a postupným ovládním kulturních idiomů. Představa genderové identity jako vnitřního jádra o sobě je pouze fantazijní iluzí vepsanou na povrch těla (1992, s. 168). Iluze vnitřní podstaty identity, která se vytváří na povrchu těla skrze slova, gesta, činy a touhy, se vytváří performativně, jako umělý produkt, který vzniká a udržuje se tělesnými znaky a jinými diskurzivními prostředky. „Performativnost genderově určeného těla znamená, že bez rozmanitých aktů konstituujících jeho realitu nemá toto tělo nijaký ontologický status (Butler, 2014, s. 212).“ Iluze vnitřního jádra/podstaty je důsledkem a funkcí sociálního diskurzu, který se udržuje za účelem regulace sexuality (ibidem, s. 213).

Performativní teorie ukazuje gender jednak jako mechanismus, kterým se vytvářejí a naturalizují pojmy mužského a ženského pohlaví, ale gender může být velmi dobře aparátem, kterým jsou tyto pojmy dekonstruovány a denaturalizovány, jednak také jako koncept, který odráží omezení, stabilitu a rekonstrukci, podporovaný představou heteronormativity, což znamená přijetí heterosexuality jako přirozené a sociální normy. Tato trvalá, dlouhá a dobře zavedená struktura genderu může být zničena podvracením genderových rolí a vytvářením různých představení (Çinar, 2015, s. 53). Zároveň tato teorie umožňuje pojmout a otevřít prostor pro identity, které se nacházejí mimo rámec heteronormativity. Travesti, cross-dressing, transgender a drag jsou podle Butler příkladem parodické identity, která je v rámci feminismu často interpretována jako to, co degraduje ženu (v případě travestů a cross-dressingu) nebo jako nekritické osvojování si heterosexuálních stereotypních pohlavních rolí. Butler se subversivnímu potenciálu genderové parodie věnuje jak v *Gender Trouble* (Trampoty s rodem, 2014), tak blíže v *Bodies That Matter* (Závažná těla, 2016), kde se téma parodičnosti objevuje zejména v souvislosti s identitou drag.

V řadě studií se identita drag řadí k či pod identitu transgender, drag vykazuje určitou podobnost s transgender, a to zejména v záležitosti libovolného přecházení mezi jednotlivými gendery. V praxi však můžeme v rámci drag komunity narazit na postoje, které se vůči identitě transgender vyhraňují.⁶

Performativní výkon parodické identity ukazuje, že anatomie dané osoby, která performuje, je odlišná od jejího genderu a zároveň anatomie a gender této osoby se odlišují od performovaného rodu. Například parodické výkony travestitů nebo drag performistů u nichž jejich performance naznačuje nejen nesoulad mezi pohlavím a genderem, mezi rodem a performací, ale také mezi pohlavím a genderem a mezi genderem a jeho performací. V Trampotách s rodem vysvětluje Butler, že pojmem genderové parodie se míní parodii na představu originálu, čímž odhaluje, že původní genderová identita je imitací bez původu (2014, s. 214). Vztah mezi imitací a originálem lze vysvětlit na parodickém výkonu drag. Butlerová považuje drag spíše za místo „jisté ambivalence, ve kterém se odráží obecnější situace začlenění právě do těch mocenských režimů, proti nimž se staví (2016, s. 171).” Že drag můžeme vnímat jako určitou skutečnost připouštějící neexistenci původnosti a přirozenosti heterosexuality (ibidem, s. 172), a pokud by drag měl být něčím jako gender, potom bychom tím podle Butler naznačovali, „že imitace je v samotném jádru heterosexuálního uspořádání a jeho genderových binarismů, že drag není druhotná „imitace” předpokládající nějaký předchozí a původní gender, nýbrž hegemonická heterosexualita sama představuje soustavnou a opakovanou snahu imitovat své vlastní idealizace (ibidem, s. 171).” Z této perspektivy se na jedné straně může drag jevit jako subversivní, jehož účel tkví

⁶ Dougherty se ve své studii *Drag Performance and Femininity: Redefining Drag Culture through Identity Performance of Transgender Women Drag Queens*. Minnesota State University, Mankato Cornerstone: A Collection of Scholarly and Creative Works for Minnesota State University, Mankato, zabývá tím, jakým způsobem pravidla pro účast v drag soutěži vylučují transgender ženy. Praxe těchto soutěží záhy ukazuje, jakým způsobem je nezaujatost představitelů drag kultury omezena pouze na úzký okruh jedinců, jejichž těla splňují specifické požadavky soutěže. Pravidla, která určí jaká těla (ne)budou vyloučena, podkopává představu o genderu jako o sociální konstrukci a vytváří tak genderové kategorie zakládající se na biologii. Vylučování transgender žen jako drag queens narušuje konvenční představy o tom, co je to drag a ženské ztělesnění, čímž vytváří prostor, v němž cisgenderová těla diktují vývoj identity v drag kultuře. Přestože se transgender ženy účastní drag soutěží, došlo v některých případech ze strany cisgender mužů drag queens ke zpochybňování jejich rolí jako transgender žen v představeních drag queens. Jedním z případů zpochybnění ženskosti u transgender žen byl případ 6. řady, v níž RuPaul vyzývá prostřednictvím hry s názvem "Female or Shemale" drag queens, aby hádaly, zda je na předložených obrázcích žena cisgender nebo drag queen, přičemž rozdíl mezi nimi RuPaul formuloval jako rozdíl mezi "psychologickou ženou" a "biologickou ženou". Proti tomuto vystoupení se ohradilo mnoho transgender aktivistů, konkrétně viceprezident společnosti GLAAD, Rich Ferraro, který upozornil na problém, že ačkoliv drag queens sebe samé termínem shemale označují, v případě transgender žen je tento výraz používán jako urážka. Je potřeba si uvědomit, že existuje rozdíl mezi homosexuálními muži, kteří vystupují jako ženy a transgender ženami.

v podvracení genderových identit, v podryvání genderu jako něčeho stálého, neměnného, co zpochybňuje nárok na odvolávání se na gender jako na něco přirozeného. Dekonstrukce, denaturalizace a deesencializace genderu je velmi dobře ztělesněna právě v dragu. Stejně tak však může být drag performance vnímán jako neustálé potvrzování řádu binarity a heterosexuální ekonomie. Parodičnost a hyperbolické ztvárňování hyper-feminity či hyper-maskulinity tak může být interpretováno jako argument pro podporu a stvrzování původnosti a přirozenosti binarity.

Oba pohledy záleží pravděpodobně na samotném očekávání diváka jako účastníka performance. Do jaké míry je povaha tohoto očekávání spontánní a do jaké míry naopak vyvstává z heterosexuální hegemonie, vypovídá nejen o nejednoznačnosti pojetí samotného dragu, ale potažmo o problematičnosti přístupu k genderu. Samotné působení a vyvolání této dvojakosti svědčí nejen o umělecké povaze dragu, ale zároveň vypovídá i o samotném charakteru genderu jako něčeho, co není zcela pevně zakotvené a stálé. Tento dvojitý rozměr dragu jako názorné ukázky o rozmanitosti subjektivních těl jako místa, kde dochází k prolínání genderu a pohlaví nutí tuto identitu pohlaví = gender zpochybňovat.

Z toho, jak se drag prezentuje a jak se jeví okolí, se nabízí otázka, jestli drag není to samé jako gender. Takové srovnání by znamenalo, že sama heterosexuality by byla jistou imitací, jež neustále a opakovaně imituje své vlastní idealizace. Toto imitování je ještě více upevňováno skrze ustanovené patologizující praktiky a normalizující vědy, za účelem utváření a posvěcování vlastních nároků na původnost. Sama tato praxe pak podle Butler naznačuje, že heterosexuality je zužována permanentní úzkostí, kterou nemůže zcela překonat, protože „její snaha stát se svými vlastními idealizacemi nikdy nemůže být definitivně ani úplně naplněna” a spolu s tím „je soustavně pronásledována onou sférou sexuálních možností, jež musí být vyloučeny, aby se mohl vytvářet heterosexualizovaný gender (2016, s. 171-172).”

V oné ztvárňované parodičnosti se zpochybňují nejen atributy ženského nebo mužského, ale ve svém rozsahu představuje drag ohnisko ztělesňující konflikt dualistické povahy. Drag zpochybňuje pravdu o ustavování „vnitřního” ve smyslu jisté psychické dispozice nebo jakéhosi jádra a mezi pravdou „vnějšku” chápanou jako zjev či vnější vystupování. Z této perspektivy může Butler tvrdit, že gender nemůže být žádná psychická pravda nebo pravda redukována na nějaké povrchové jevení, jež zároveň zahrnuje i to, co se jeví ve slovech. Zároveň bychom z toho neměli vyvozovat, že lze redukovat performativitu na performanci. Performance představuje omezený akt, kdežto performativita spočívá v reiteraci norem (2016, s. 306).

Nelze tedy říci, že identita dragu se zakládá na jeho performanci, skrze níž se zvnějšuje vnitřní pravda. V kontextu psychoanalýzy uvažuje Butler o dragu jako o alegorické figuře melancholie. V *Potížích s rodem* se Butler věnuje kritickému zhodnocení utváření rodových identifikací u Freuda, podle ní jeho oidipovský komplex funguje jako regulační princip moci, který nevysvětluje vznik rodové identity, ale vynucuje si rodovou identitu skrze zákaz. Melancholii rodové identity je pak potřeba chápat jako interiorizaci vnitřního morálního rozkazu, který nabývá struktury a energie z tabu vnucovaného zvenku (2014, s. 118-119). Tato melancholie se vytváří jako důsledek zkušenosti ztráty jiné lidské bytosti, kterou subjekt miloval. Já poté začleňuje toto Jiné do své struktury a zároveň přebírá jeho atributy a zachovává jej skrze magické akty imitace (ibidem, s. 111).

Drag jako původně převážně doména homosexuální mužů, jejichž přeměna v ženy bývá z pohledu feminismu vnímána v homofobním odmítání lesbické touhy jako posun a přivlastnění žen (misogynie), pramenící z nenávisti k ženám, a naopak lesbismus vnímán jako posun a přivlastnění mužů, tedy záležitost nenávisti žen vůči mužům (misandrie) (2016, s. 174). Celá tato argumentace se podle Butler zakládá na logice zahořklé lásky pramenící ze zadržného předmětu své touhy, jejímž důsledkem je inkorporace druhého, po němž člověk původně toužil, ale nyní jej nenávidí (ibidem, s. 174). Stejná logika, která má svůj základ v psychoanalytické teorii Freuda, ustavuje heterosexuální lásku jako původní (přirozenou) a pravdivou. Tuto inkorporaci druhého lze nahlížet i z jiné perspektivy. Pokud melancholie jako následek ztráty milovaného není zahlazena truchlením, může být performance chápána jako „*agování*” spojena s problémem nepřiznané ztráty. Pokud by existovala v drag performanci ztráta, která by nebyla překonána tímto truchlením, může se jednat o ztrátu, která jako odmítnutá je vtělená do performované identifikace, jež opakuje genderově rozlišenou idealizaci a její radikální neobyvatelnost. (2016, s. 307-308). Tím se však naznačuje, že u muže performujícího žensství existuje určité pouto k figuře žensství, v případě ženy performující mužství existuje pouto k figuře muže, stejně jako ztráta a odmítnutí těchto figur. „V tomto smyslu je drag alegorickým ztvárněním určitého souboru melancholických inkorporativních fantazií, jež stabilizují gender (tamtéž, s. 308).”

Kritika performativní teorie Judith Butler

Ve svém uvažování o identitě člověka se Butler dotýká tématu lidskosti jako toho, co činí člověka člověkem, na základě čeho se teprve k člověku přistupujeme jako k člověku.⁷ Základním aspektem lidskosti se ukazuje být identita těla jako vztahu pohlaví a genderu, jejichž jednota je odrazem vnitřního prožitku své identity jakožto mužské či ženské. Pouze jedinci, u nichž jejich pohlavnost těla odpovídá svému ztělesňovanému genderu mohou být bráni jako lidskými. Jedině tito jedinci, kteří odpovídají binárnímu schématu pohlaví a heterosexuální ideologii, jsou bráni jako plnohodnotní členové společnosti, jejich identita nepředstavuje pro společensko-právní systém komplikace, nejsou vystavováni žádnému útlaku ani represím kvůli své identitě. Naopak nejasnost a nejednoznačnost identity, která se ocitá mimo hranice vymezující pohlaví a heterosexualitu, dává vzniknout oblasti abjektivně vyloučených těl, která nejsou uznána jako plně lidská, jako dle slov Judith Butler: „závažná těla,...., která se počítají jako „život“,...., která stojí za to chránit, která stojí za to zachraňovat, za která stojí za to truchlit (2016, s. 36) . V závazných tělech si proto klade otázku, jakým způsobem dochází k formování těla skrze materializace normy, že umožňuje vzniknout oblasti abjektivně vyloučených těl, určitého pole deformace, které není uznáno jako plně lidské? Za abjektivně vyloučené považuje ty identity, které stojí mimo heterosexuální matici: transgender, transsexuál, drag a další. Propojení otázky materializace pohlaví s performativitou jako citovatelností, má odhalila způsob, jakým k takovému vštěpování heterosexuální matrice na úrovni tělesné morfogeneze dochází (ibidem, s. 33). To Butler umožní promyslet otázku těla jako určitého druhu materializace, ovládaného regulačními normami, které zajišťují fungování heterosexuální hegemonie. (35-36) Jak podle Butler dochází prostřednictvím regulačních norem k materializaci pohlaví? Podle

⁷ Téma lidství je ve své podstatě otázka po podstatě člověka, což je z mého pohledu jiný způsob formulace otázky po identitě člověka. Co je pro tyto otázky podstatné je vědomí, že se snaží nalézt obecnou objektivní odpověď, která platí pro všechny lidi bez rozdílů, která nebere, ani nemůže, v potaz individuální rozmanitost každého z nás. Znamená to, že očekávaná odpověď na otázka po podstatě člověka, má být objektivní pravdou, která slouží nejen jako opora pro vlastní sebepotvrzení, ale je také obecnou normou, jež vytyčuje hranice, v nichž se může realizovat naše svoboda. Přestože pojetí identity subjektu u Butler je neesencialistické, její zrušení substanciality subjektu a její nahrazení performativitou se nevyhýbá jistému nároku na pravdivost jako určité formy univerzalizmu, za což bývá kritizována. Chci tím pouze poukázat na skutečnost, že jakákoliv snaha o zrušení dichotomie pohlaví/gender a jejich denaturalizace, ještě neznamená že se tím řeší otázka identity jako právního a morálního problému, kde se setkáváme s otázkou jednání a svobody, kterou Butler limituje zasazením subjektu do diskursivní praktiky performativity jako citovatelnosti, jež ponechává otevřenost jednání pouze jako možnost podílet se na přeznačování významů. Otázku jednajícího subjektu blíže rozpracovávám v podkapitole Tělo jako text a dále v podkapitole Tělo jako otázka svobody.

Butler pohlaví jako konstrukt funguje nejen jako norma, ale jako regulační ideál, který je součástí regulační praxe, která vytváří těla, jež ovládá. Regulační síla této praxe se ukazuje jako produktivní moc, která vymezuje a diferencuje těla, která má pod kontrolou. Skrze regulační praktiky je vynucována materializace pohlaví, které je dosahováno násilnou reiterací norem. Nutnost této reiterace je známkou toho, že materializace není nikdy zcela dokonána, že těla nejsou zcela podrobena normám, tyto různé nestability a možnosti nové materializace vytvářejí oblast, ve které se síla regulačního zákona může obrátit proti jemu samému, a vyvolat tak reartikulaci, zpochybňující hegemonickou sílu tohoto regulačního zákona jako takového (ibidem, s. 16). Potom se tělo a materialita jeví jako výsledek verbálního procesu, čímž se vyvrací fakt, že dochází ke konstrukci nejen rodu, ale i pohlaví zvnitřněním vnějších tělesných aktů. Figuru vnějškovosti vysvětluje Butler jako vnější tělesné akty, včetně touhy, přesouvající se do vnitřku subjektu, v důsledku čeho se naturalizuje proces konstrukce. V souvislosti s převzetím pohlaví, jsou tyto vnější tělesné akty mobilizovány regulačním aparátem heterosexuální matrice, který sehraává úlohu zákona.

V pojetí genderu jako performativu jako reiterace normy či souboru norem navazuje Butler na Deridovo chápání performativity jako citovatelnosti. Butler navrhuje mluvit o projevech vnějších tělesných aktech jako o citacích onoho mobilizujícího zákona, který by bez citací ani zákona nemohl být; zákon neexistuje před vlastní citací, ale produkuje se díky ní. Rod a pohlaví jsou poté jakési fiktivní originály, kolem kterých se reiterací vnějších tělesných aktů usazují kulturní sedimentace vytvářející efekt přirozenosti. Takové pojetí genderu otevírá možnost pro uznání abjektivních těl čili možnost uznat lidství všech identit. Diskriminace na základě genderu a pohlaví říká, že identita není pouze vnitřní osobní záležitostí, ale, jak ukazuje feministické snahy o ustanovení identity žen, jedná se zejména o politicko-společensky problém. Identita jako politický problém, je problémem svobody, což ostatně diskriminace je, neboť diskriminování čelí nejen útlaku v podobě omezených práv, přičemž určité nároky na uznání některých práv v sobě zahrnují morální problémy, které ponechám stranou. Butler, jak jsme výše přiblížila, před zahájením své kritické genealogie kategorií pohlaví a genderu mluví v souvislosti problematickou identitou žen, rovněž o politickém rozměru identity, který se jeví jako zásadní perspektiva. Zpochybnění samotných kategorií má ukázat, jaké mechanismu se skrývají za tím, co činí z identity legitimní identitu. Arendtová říká, že pokud řešíme cokoli politického, vždycky je zde přítomna otázka svobody. Přestože Butler odmítá myšlenku, že by gender byl jakousi svobodnou volbou, nelze od této myšlenky zcela upustit, pakliže tělo jako pohlaví,

je dle jejich slov ideální normou, pak podle Nagl-Docelal je tělo jako norma, vždy otázkou svobody (2007, s. 35). Ve své snaze umožnit “život” utlačovaným identitám, se její performativní teorie kritizována ze strany trans-politiky stává kvůli svému subversivnímu potenciálu jistým druhem univerzalizmu vůči němuž se již v souvislosti se snahou o založení univerzální kategorie ženy ve feminismu vyhraňuje. Teno skrytý univerzalizmus její performativní teorie ztělesňuje určitý nárok na pravdu.

Kritika namířená proti důsledkům performativní teorie genderu, které negativně ohrožují pozici zejména subjektů v trans-politice, se zaměřuje jednak na její skrytý subversivní potenciál, jednak na možný univerzalizmus, který z této subverze plyne a jednak také na uchopení úlohy těla a ztělesňování jako individuální subjektivně prožívané zkušenosti. Podle performativní teorie jsou pohlaví, jako určitá diferenciací těla a gender, jako svým způsobem nezávislý na svém pohlaví, ale ztělesňován tímto tělem, jako pouhé konstrukty redukovány na pouhou jazykovou realitu. Znamená to, že Butler zpochybňuje pohlavnost těla jeho realitu a činí z ní pouhou abstrakci v podobě textu? Jak Butler přistupuje k otázce těla a ztělesnění? A jaké důsledky z jejího pojetí plynou pro Transgender?

Historicko-filozofický kontext těla⁸

Cílem filozofie bylo vždy pochopit, kdo jsem a co víme. Vydáme-li se po stopách filozofických představ o těle v průběhu dějin zjistíme, že úvahy o těle se objevují vždy ve vztahu k duši. Tato dvojice se stala ústředním tématem v otázkách sebepoznání a rozprostírá se napříč všemi antropologicky zaměřenými disciplínami; medicíně, přírodovědě, psychologii, teologii, etice, filozofii a pedagogice. V analýze těchto filozofických úvah od antiky po moderní vědu, si lze povšimnout výrazného rysu který této dualistické dvojici duše-tělo dominuje a tím je upřednostňování duševní složky nad tělesnou. Tělo se neklade jako bezprostředně prožívané, předmětné a smyslové, ale je to právě duše, která jako původkyně našeho niterného života ovlivňuje naše bytí (Dosedlová & Kučerová, 2006, s. 31). V průběhu dějin filozofie bylo tělo považováno za bezvýznamné jako to, co odvádí pozornost

⁸ Informace pro tento krátký exkurz do historicko-filozofického pozadí tématu těla čerpám také ze své bakalářské práce na téma Otázky smyslu konceptu duše (vědomí, osoba, já), kde pracuji s primárními prameny: Aristoteles. O duši. 1995; Platón. Faidros. 2000; Descartes. Meditace o první filosofii. 2010

od pravdivého poznání. Tělo se tak ve vztahu k duši, či spíše k její rozumové části, která jako jediná mohla překonat smrt těla, nachází v nerovném poměru. Pochopení člověka jako vztahu interakce duševního a fyzického mělo přispívat k pravdivému poznání, neboť sama znalost duše, jak říká Aristoteles ve spise O duši, přispívá k poznání pravdy vůbec (O duši, 1995, s.1). Obdobnou myšlenku lze vypořádat i u jeho předchůdce Platóna, jehož pojetí duše souvisí s naukou o idejích. Jedině rozum jako nesmrtelná část duše patří do světa idejí, kde přebývá před svým narozením, svým vtělením se na cestě životem postupně učením rozpomíná na svět pravých jsoucn, k nimž se touží vrátit. Rozdíl mezi Platónovým a Aristotelovým pojetím je zejména v poměru duše (rozumu) k tělu. Zatímco Aristoteles se věnuje otázkám vztahu duše a těla, Platón přikládá větší význam racionální složce duše, která je nadřazena emocím a tělu. Ačkoliv tělo představuje nezbytnou podmínku k tomu, aby se duše mohla projevat, tělo je pro Platóna určité “zlo”, protože: „Pokud máme tělo a naše duše je smíšená s tímhle zlem, nikdy nedosáhneme náležitě toho, po čem toužíme; a ten předmět naší touhy jest, jak tvrdíme, pravda (Faidros, 2000, s. 24).“ Abychom mohli k pravdě přistupovat prostřednictvím rozumu, musí se duše oprostít od svého těla. V Platónových šlépějích šel René Descartes, filozof konce 16. a začátku 17. století, který posílil rozchod mezi myslí a tělem, když představil myšlenku netělesného ega cogito svým slavným výrokem, cogito ergo sum nebo: „Myslím, tedy jsem.“ Toto prosté tvrzení dosáhlo jakéhosi zrušení role těla v racionálním myšlení a jeho odsunutí na místo, kde nemělo ve filozofickém diskurzu žádnou relevanci. Jedním z důsledků tohoto vyhnanství bylo, že ženy byly nyní stejně nechtěné v oblasti rozumu, protože byly považovány za stvoření přírody a emocí. Kvůli tomuto zarovnání byly ženy následně spojeny s tělem (Canode, 2002, s. 31)

Tělo jako text

Problematika genderové identity z pohledu těla je u Butler zasazena do jazykového rámce, kde tělo a tělesnost je demonstrováno a denaturalizováno předně jako nástroj moci a útlaku. V rámci jazykového diskurzu ukazuje, jak se význam těla historicky utváří ve vztahu k aktérům a jakým způsobem se samotný význam posouvá či se i od něho úplně upouští. Tvrdí, že aktéři nemohou mít významy zcela ve své moci, ale jsou spíše do nich už vnořeni, jejich vliv (do jisté míry můžeme říci i svoboda) pak spočívá v tom, že mají možnost přeznačovat význam, což uvádí do souvislosti s kritikou hegemonie heterosexuality ve snaze

o její denaturalizaci. Aby mohla ke kritice přistoupit, pouští se do Geneze kategorie těla v kontextu filozofie, začíná u pojetí matérie u Platóna.

Jednou z hlavních výtek vznesených vůči Butler byla i kritika namířená proti jejímu radikálně pojatému konstruktivismu, který vidí subjekt jako pouhý výsledek normalizujících interpelativních sil, kterému není ponechán žádný prostor svobody, či jinak řečeno, ve kterém zaniká subjekt jako činitelská instance, schopná nějakého aktivního jednání (Fulka, 2016, s. 326). Tato kritika vychází z pojetí těla jako textu u Butler, jehož významy lze analyzovat abstrakcí od zkušenosti, historie, materiální praxe a kontextu (Bordo, 1992, s. 170). Butler odmítá reprezentacionalistický pohled, podle kterého jazyk znovu prezentuje realitu, která je prezentována ve vnímání, ve prospěch konstruktivismu. Tento přechod lze obecně popsat jako přechod od pojetí jazyka jako nástroje, pomocí něhož artikulujeme naše vnímání reality, do pojetí jazyka jako média, jehož prostřednictvím realitu vnímáme a chápeme. Pokud slova neodvozují svůj význam od reality, kterou vnímáme, ale od lingvistického kontextu, ve kterém se vyskytují, pak jazyk neodráží realitu, kterou vnímáme. Je to spíše naopak: jazyk sémanticky konstruuje realitu (včetně těla), kterou vnímáme a cítíme. Tvzení Butler, že realita, a tudíž tělo, je lingvisticky konstruované, je součástí obecnějšího epistemologického argumentu, podle kterého jazyk podmiňuje dostupnost a srozumitelnost reality. Vnímání, prožívání a porozumění realitě umožňuje a zprostředkovává jazyk. Vasterling vysvětluje, že jako mluvící bytosti jsme vloženi do symbolického řádu, a právě toto vložení do světa významů umožňuje a informuje vnímání, prožívání a porozumění našemu tělu a reality obecně (Vasterling, 2003, s. 207)."

Butler chápe jazyk v analogickém smyslu ke Kantovu rozlišení mezi Ding a Sich. Umožnění a zároveň omezení přístupu a pochopení reality je u Kanta připisováno transcendentálnímu subjektu, kdežto u Butler je to právě jazyk, který odkazuje k realitě, to však ještě neznamená, že ji zachytí takovou, jaká je sama o sobě. To, co jazyk zachycuje je pouze lingvisticky konstruovaná realita. Signifikující účinky jazyka umožňují přístup k realitě a její porozumění, ale zároveň nemohou omezovat přístupnost a srozumitelnost: mimo signifikující účinky jazyka nemůžeme mít žádný přístup k realitě ani žádné její porozumění. Potom nejen sama realita, ale také předměty reality jsou jazykové konstrukce. Ve vztahu k tělu, je ale tímto předmětem samotný tělesný subjekt, mluvící předmět. To, co je však zde předmětem, je spíše produkt než původce jazykové konstrukce. Pojetí, o které se zde Butler opírá a ze kterého vychází, se zakládá na koncepci jazyka jako procesu reiterace nebo citace. Každé slovo, které vyslovíme, je doslova citací

z již existujícího slovníku. Srozumitelný jazyk však vyžaduje více než citování (náhodných) slov. Zahrnuje schopnost aplikovat pravidla nebo konvence, které upravují použití, tj. význam slov. Pro Butler se schopnost jednání mění vzhledem k úloze jazyka na praxi označování a přeznačování. V této souvislosti se v *Gender Trouble* zmiňuje, že substantivní „Já“ se vynořuje pouze skrze tuto označující praxi, která usiluje o to skrýt své vlastní hodnoty a naturalizovat jejich důsledek. „Identita jako praxe označování, znamená pochopit kulturně srozumitelné subjekty jako výsledky diskurzu omezeného pravidly, které se stávají součástí vždy přítomných a každodenních aktů označování v jazyce. Označování, jako proces, je tím, na co epistemologický diskurz odkazuje jako na schopnost konat (2014, s. 229).“ Podle Webster tím Butler říká, že neexistuje žádná reflexivita subjektu, která by byla umístěna do kulturního kontextu. Nelze předpokládat subjekt, který má schopnost uvažovat nebo jednat mimo svůj kulturní kontext, jak sama Butler tvrdí: „Vstup do opakujících se praktik oblasti označování není volbou, neboť já, které by tam mohlo vstoupit, je už vždy uvnitř; neexistuje nějaká možnost konání nebo realita mimo diskurzivní praktiky, díky kterým jsou tyto pojmy srozumitelné.“ Subjekt tedy neprodukuje, nevymýšlí ani nevytváří význam slov, která cituje; je konstruován významovými konvencemi a diskurzivními praktikami, kterými při mluvení a psaní disponuje (ibidem, s. 208).

Proces citací však nevylučuje možnost vzniku nového významu či transformaci smyslu stávajících konvencí. Nejedná se o proces jednoduchého opakování, je potřeba si uvědomit, že jazyk je používán v různém kontextu, ve specifické kombinaci, v časovém a prostorovém nastavení, které se nutně liší od dřívějších nebo pozdějších citací stejných slov v jiné době, v jiné kultuře, v jiné společnosti. Právě tyto kontextové posuny jsou významovými posuny slov, díky kterým proces citace je procesem, jež transformuje významové konvence, které z dlouhodobého hlediska vedou buď k erozi nebo ke vzniku nových citací. Transformace konvencí změnou významů však není řízenou činností vycházející z vědomé vůle subjektů, ale je spíše výsledkem náhody. Vyjmutí subjektu jako aktéra vytvářejícího předmět, umožňuje Butler nejen denaturalizovat kategorie pohlaví a sexuality, ale také důsledkem toho vnést politickou perspektivu s otázkou, zda existují hegemonné konvence, které legitimizují některé subjekty jako v zásadě přirozeně lidské, čímž výslovně nebo implicitně delegitimizují, či slovy Butler vylučují, ostatní subjekty z tohoto rámce (ibidem, s. 209).

Podle Vasterling Butler zcela ignoruje ontologickou stránku problému. Ve snaze formulovat obecné abstraktní teze, redukuje subjekt, který bere v úvahu pouze

jako mluvící bytost nikoliv ve smyslu vtělené mluvící bytosti. Toto jednostranné zaměření na jazyk jako pouze na mluvený projev, jako na systém sedimentací, opakovatelného značení konvencí a postupů vede nejen k nezohlednění ztělesnění a záměrnosti subjektu, ale také k opomenutí konceptu jazyka jako mluvící řeči, jako výrazu označujícího úmysly. Právě tato dimenze jazyka odhaluje subjekt nejen jako nositele citací, ale především jako záměrný a expresivní subjekt. Kvůli své jednostranné koncepci jazyka Butler nevidí, že vznik nového významu není způsoben pouze nezamýšlenými kontextovými posuny, ke kterým nevyhnutelně dochází vždy, když mluvíme nebo píšeme, tj. opakujeme usazené znamenající konvence a postupy. Nový význam může také vzniknout, když se subjekt zaujme a vyjádří určitou pozici vůči světu sedimentovaných významů v tělesných a / nebo jazykových gestech (ibidem, s. 213). Podobný názor zastává také Benhabib, podle které Butler opomíjí schopnost subjektu zpochybnit svou „situaci“ a přispět tak ke konstituování své vlastní identity a svého vlastního místa ve světě (Webster, 2000, s. 6).

Tělo jako subjektivní zkušenost ztělesňování

Otázka není, zda je gender konstruován či ne, ale jak je gender prožíván a v tomto prožívání a osobní zkušenosti utvářen, nejen u představitelů mužů a žen LGBTQ komunity, ale obecně u každého jednotlivce, bez ohledu na jeho sexualitu. A také jak a do jaké míry se toto individuální každodenní prožívání odehrává v hranicích hegemonie heterosexuální matrice a kdy je naopak překračuje a spíše, než nabourává, je svým genderovým výkonem přepisuje, a tak rozšiřuje samotnou praxi genderu.

Zpochybněním hegemony heterosexuální normativity skrze performativitu sice Butler umožňuje vysvětlit gender jako konstrukci nezávislou na biologickém pohlaví a tím otevřít možnost přijmout identitu jak nevyhraněných, tak těch, kteří kolísají mezi oběma gendery, či těch, kteří záměrně nevolí žádný. Toto vymanění genderu z binarity neotevívá jen cestu doposud vyloučeným subjektům, ale zároveň otevírá cestu pro vyloučení těch, pro něž binární řád představuje jistotu a sebestvrzení vlastní pohlavní identity, která je rozostřením hranice mezi pohlavím a genderem destabilizována. Myšlenka, že svojí teorií Butler neruší subverzi, ale znovu ji umožňuje skrze performativitu

genderu, vypracovává ve svém článku *The Limits of Performativity A Critique of Hegemony in Gender Theory* Dennis Schep.

Schep se ve své studii upozorňuje na potencionální vylučující charakter genderové performativní teorie Judith Butler. Upozorňuje, že ačkoliv Butler zdůraznila vnitřní rozmanitost transgenderového hnutí a skutečnost, že transsexualismus lze považovat bez odkazu na genderový dimorfismus za smysluplný gender, existují v rámci tohoto hnutí tendence spoléhat se na binární systém jako na soubor stabilních referenčních bodů vyňatých z veškeré performativní historicity pro koherenci jejich sexuální identity. Paradigma performativity představuje potenciální ohrožení, které těmto transsexuálům a transgender jedincům neumožňuje porozumět svým tělům a identitám. Subjektivní zkušenost zakoušení vlastních pocitů identity a tělesnosti se neslučuje s představami o genderu, tak jak je Butler představuje v *Gender Trouble* (Trampoty s rodem, 2014) a dále rozpracovává v *Bodies That Matter* (Závažná těla, 2016). Tezi o subversivním potenciálu performativní teorie podporují také výzkumy zabývající se otázkou subjektivního prožívání dělání a prisuzování genderu (Bolin 1988; Ekins 1997; Garfinkel 1967; Kessler a McKenna 1978), zvládání stigmat a přechodu (Heller Feinbloom 1976; Kando 1973) nebo jak je fyzické tělo chirurgicky změněno (Billings a Urban 1982; Hausman 1995; Raymond 1979). Všechny tyto výzkumy poskytují materiál k posouzení, jakým způsobem transsexuálové prožívají svou tělesnou proměnu (Shrock, Reid, Boyd, 2005, s. 318).

Přestože Butler denaturalizací a deesencializací kategorií pohlaví a genderu umožnila rozšířit oblast možných genderových identit, zároveň tím znemožnila určité genderové výrazy (2004, s. 869). Nesouhlas s jejím pojetím genderu jako performativity vyjádřil ve své básni "Fuck you, is anyone listening" nejmenovaný transgender jedinec. S obdobnou kritikou performativity přichází také ve své knize *Second Skin* Jay Posser. Posser si všimá, že zatímco identitu transgender a queer lze v *Gender Trouble* spojit, transsexualita a queer stojí v opozici, protože transsexuální tělo, které se vlivem její teorie stává zavrhuješím, představuje limity performativity. Důvod, proč je transsexualita v rozporu s performativní teorií vidí Posser ve špatné interpretaci pochopení Butlerové Freudova vztahu těla a ega. To vede Butlerovou k dematerializaci těla jako fantazie či fikce ega, zatím co Freud chtěl, aby se tělo zhmotnilo v psychiku (Halberstam, 2000, s. 314). Posser se dožaduje nového druhu esencialismu, který uznává transsexuální zkušenost, jež tito transsexuálové prožívají a uskutečňují v reálném, tělesném a doslovném smyslu (ibidem, s. 315). Butler, ve snaze vyhnout se vylučujícím tendencím heteronormativní hegemonie, přichází s představou performativní

genderové teorie, která zpochybňuje rozdíl mezi normativními a deviantními kategoriemi pohlaví a genderu, díky čemuž se stala mocným nástrojem v boji proti diskriminaci sexuálních menšin. Podle performativní teorie Judith Butler jsou tito jedinci, jakými jsou transsexuálové a někteří transgender jedinci, oběťmi esencionalistických bludů, neschopní demaskovat kategorie, které jsou základem jejich zkušenosti (ibidem, s. 868). Butler odmítá nějaký primární prožitek těla, který by předcházel společensky zafixované zkušenosti. Už jen samotný způsob, jakým se tělo cítí a jakým se toto pociťování interpretuje, je sociálním konstruktem. Tento sociální konstrukt je určovaný a řízený společenskými institucemi a jejich mocenskými zájmy (Kiczková, 2007, s. 43).

Performativní teorie čelí kritice ze strany trans-politiky, díky čemuž se ukazuje jako další možná forma univerzalizmu. Tento univerzalizmu vyplývá ze skrytého subversivního potenciálu performativní teorie samé. Ačkoliv Butler prezentuje svoji teorii jako neutrální, právě tato neutralita v sobě nese globalizační tendence, jež v sobě nesou nárok na pravdivost. Butler se tímto ale odsuzuje k tomu, že kvůli svému pojetí performativity sama činí z identity transgender abjektivně vyloučené tělo. Subjektivní zkušenost některých transgender a zejména pak transsexuálů dokládá, že biologický esencionalismus sehrává důležitou roli, které musí být promyšlena v novém světle v kontextu trans studií. Transsexuální respondenti ve výzkumu Rubina uvedli, že použití hormonální terapie a mastektomie k maskulinizaci jejich těla potvrdilo jejich identitu jako muže, což u nich vyvolalo pocity autenticity (Shrock, Reid, Boyd, 2005, s. 318).

Shrocka, Reida a Boyda ve své studii zkoumají rozdíly v utváření a ztělesňování ženské identity u transsexuálních mužů MtF a cisgenderových žen. Způsob, jakým si transsexuálové MtF osvojují a získávají svoje ženství skrze (na první pohled stereotypní vzorce) chování, make-up, oblékání, gesta, zvyky a dále také způsob, jakým práce s tělem utváří nejen autenticitu, ale také sebekontrolu, přijímání rolí, praktické vědomí a další emoce (jako je pýcha, stud, sebedůvěra a strach), ukazuje, jak se tělo a subjektivita vzájemně ovlivňují a jak nelze biologická fakta jednoduše přepsat kulturním diskursem (ibidem, s. 320). Výzkumu se účastnilo devět bílých transsexuálů ze střední třídy ve věku 31- 47 let. Svůj stav popisovali jako „narození ve špatném těle“ a chápali jej jako liminální stádium na cestě za svým ženstvím. „Všichni řekli, že si přejí rekonstrukci genitálií; šest zahájilo hormonální terapii; sedm zahájilo elektrolýzu; sedm systematicky pracovalo na změně svých hlasů; osm se snažilo feminizovat své chování, oblečení a make-up; a dvě začaly žít na plný úvazek jako ženy (ibidem, s. 320).“

Co to vlastně znamená být ženou nebo mužem? Jaká je podstata ženství či mužství? Odpovědi na tyto otázky poskytují jedincům, jakými jsou transsexuálové a některým transgender vodítka na jejich cestě za autentickou ženskou či mužskou identitou. Pokud odmítneme, že nic takového jako ženství nebo mužství (ve smyslu substanciality) neexistuje a zredukujeme jej pouze na sociokulturní konstrukt, potom jediným výchozím vysvětlením touhy po tom, co nejlépe přiblížit tomu, co to znamená být ženou, označíme za falešné vědomí. Zkušenost transsexuálů o vnímání a prožívání vlastní tělesnosti ukazuje, jak na své cestě k autentickému bytí ženy, procházejí stejnými fázemi jako netranssexuální ženy, přičemž narážejí na stejná dilemata, jaká tyto ženy řeší. Například ve fázi „zkrášlování“ těla, které je velmi důležité z hlediska určování identity z okolí, kdy nejen oblečení, ale i zvládnutí techniky make-upu pomáhá divákům identifikovat transsexuály jako ženy. Výrazný make-up či naopak „přirozená krása“ vede k identifikování transsexuálů jako zženštilých mužů nebo gayů. Zkrášlování těla týkající se jak volby ženského ošacení, tak make-upu ukazuje, jak se utváří subjektivní zkušenost skrze zkrášlování jako druhu kulturního textu a jak tento proces zkrášlování také přizpůsobuje, přetváří a přeškoluje hmotné tělo. Výpovědi respondentů této fáze zkrášlování podporují výzkum (Dellinger a Williams 1997) o ztělesnění genderu, který poukazuje na to, že zkrášlovací práce utváří subjektivitu žen rozporuplným způsobem. Ženské oblečení a make-up pomáhá transsexuálům přibližovat jejich těla k ženskému, což v průběhu času napomáhá naučeným ženským gestům působit autenticky (ibidem, s. 324). Práce s make-upem vyvolávala u respondentů rozporuplné pocity jaké mívají netranssexuální ženy. Na jedné straně vnímají make-up jako prostředek k pozdvihnutí svého ženství a stvrzování ženské autenticity, na druhé straně v nich vyvolává pocit určitého typu neautentičnosti, jako by si nasazovali masku (ibidem, s. 325). Mezi respondenty se nacházely i transsexuální ženy, které se identifikují jako feministky a jež k otázkám make-upu a oblečení zaujímaly jiný postoj: „Doufám, že to nebudu muset dělat. Ale nejsem si jistá, víte. Zajímalo by mě, jestli musím začít nosit hodně make-upu a oblékat se tradičnějšími ženskými způsoby a snažit se přimět lidi, aby mě považovali za ženu.“ Touha být okolím potvrzena jako žena se dostává do konfliktu s vlastní konformitou, což pro některé feministicky motivované transsexuály vedlo ke zpochybňování svých politických hodnot, které zkomplikovaly pocity autenticity (ibidem, s. 327).

Tyto případy vyvolávají debatu, která by neměla vést ke zrušení distinkce příroda/kultura, ale jak v následující kapitole uvidíme, měla by hledat nové pohledy

na otázku těla jako přírodní danosti a zaměřit se na zkoumání vzájemného vztahu, ovlivňování a propletenosti tohoto přirozeného těla s kulturou.

Tělo jako otázka přirozenosti

Osobní zkušenost transsexuálů poukazuje na limity performativní teorie, v rámci nichž je identita některých transgender a zejména pak transsexuálů degradována. Počáteční dichotomie pohlaví/gender nastolená feminismem měla za cíl zpochybnit biologické vysvětlení genderu jako legitimní instance ospravedlňující mužskou dominanci, která zapříčiňuje vylučování žen z veřejného života. Odmítnutí biologického determinismu, který považuje tělo za esencialistické, vedlo řadu feministek k ignorování role biologie v otázkách genderu. Lane považuje tento feministický krok za chybu a přirovnává jej k podobné situaci, jíž se dopustili pozitivističtí vědci, když mylně kladli rovnítko mezi sociálně-konstruktivistickou analýzou a socializační teorií o vývoji pohlaví. Přestože empirické důkazy v posledních letech nepodporují teorii socializace, stává se v rámci sociálně-konstruktivistické analýzy součástí kritiky vedle biologického výzkumu, který vychází od předpokladu, že muž a žena jsou jediné dostupné kategorie. Lane se domnívá, že nový způsob zohlednění role biologie může vrhat nové světlo na problematiku transgender a přispět tak k novému uchopení otázky vztahu pohlaví a genderu (2009, s. 137-138).

Lane zmiňuje argumenty Diany Fuss, že pokud se feminismus neoprostí od „antiesencialistické kritiky“ (ibidem, s. 138), bude stále čelit výzvě, jak se vypořádat s genderem, který ačkoliv je označen za konstrukt, stále v sobě nese stopy esencialistických tendencí, neboť kategorie ženy a muže potřebují zachovat určitou minimální kontinuitu a shodnost, nejen pro transgender a transsexuály, ale také pro ty, jež se tradičně identifikují s těmito kategoriemi. Opomíjet rozlišení mezi radikálním a konzervativním využitím esencialismu může vést k tomu, že je tento esencialismu vždy reakční, což implikuje, že má jakousi podstatu. Takový přístup k esencialismu stojí za odmítáním „biologismu“, který nás vede k úplnému opomenutí, že skutečně existuje biologie, o které je nutno teoretizovat a zkoumat, co je přirozené, biologické, sociální a kulturní a jak se tyto kategorie vyvíjejí a vzájemně podmiňují v diskurzu (ibidem, s. 140). Domnívám se, že tyto odmítavé negativní tendence lze v kontextu feminismu, jež se zabývá trans studiemi, považovat za jistý typ

stereotypu. Odmítnutí biologického esencialismu a jeho ponechání v rukou biologie, se mělo naopak stát výzvou, jak se k roli biologie postavit z pohledu feminismu, který sice zpochybnil biologický esencialismus jako jednostranně zaměřený ve smyslu, že stojí na patriarchální struktuře myšlení vycházejícího z dualismu, ale neposkytl ani nezadal podnět k přehodnocení potencionálního přínosu biologie pro problematiku genderu. Ačkoliv feministická dichotomie pohlaví/gender umožnila zcela tyto kategorie denaturalizovat, role biologie byla minimalizována a nahlížena spíše jako omezení než jako potenciál. Veškerá destabilizace rozdílu mezi pohlavím a genderem se odvíjela ze strany genderu podporována argumentem, že důležitost rozdílům v pohlaví přikládáme pouze na základě východiska heterosexuality jako normativity. Tato jednostranně zaměřená perspektiva genderu znemožnila uvažovat o těle jako o konkrétní žité zkušenosti a namísto toho se soustředila na otázku těla jako na proces materializace skrze ideu pohlaví.

Lane tvrdí, že zachování pohlaví a genderu jako odlišných analytických kategorií, umožňuje chápat transsexualitu jako sociálně konstruovanou, aniž by se transsexuální prožitá zkušenost zavrhl jako „falešné vědomí“ (ibidem, s.140). Tělesné materiality a to, jak se vyvíjejí v žité zkušenosti, zůstávají neviditelné a nesrozumitelné a jako takové jsou ponechány biologům. V této souvislosti Lane vychází z tvrzení Grosz, která ve své knize *Volatile Bodies* diskutuje o prožitých zkušenostech a „tělesných tocích“ pohlavně určených těl. Tvrdí, že kultura, historie a jazyk musí být v nějakém širokém smyslu přirozenou povahou lidské biologie. Tím má nejspíše na mysli, že kultura nestojí vůči přírodě v dualistické opozici, ale spíše v určitém vztahu vzájemného prolínání. Kultura jako výsledek vzájemné součinnosti lidského společenství vyrůstá na biologických základech, které se vztahují k člověku, a proto i sama kultura má určité biologické předpoklady. Popírá, že by hmotné tělo a jeho reprezentace byly oddělené, což naznačuje obousměrnou kauzalitu mezi kulturou a hmotou/přírodou. Zdůrazňuje strategickou hodnotu kulturní variability v porovnání s relativní stálostí materiálnosti těla. Biologické je redukováno na sociální, což umožňuje znovuobjevení pasivního, biologického, aktivního a sociálního rozdělení. Otázka těla jako biologického či sociálního činitele se posouvá směrem k otázce, jak zkoumání těla ukazuje omezení těchto kategorií. Pokud se má feminismus vyrovnat s biologickým tělem musí se oprostit od představy těla jako omezujícího, fixovaného a daného směrem k myšlence "stávání se tělem" jako dynamickým, transformačním procesem (ibidem, s. 141). Nové přístupy navrhované feministickými biology jako je Grosz či Haraway a další, poskytují nové koncepční strategie umožňující podkopat dualistické rozdělení přírody a kultury, materiality a konstrukce,

a to prostřednictvím pochopení jejich vzájemných souvislostí a současné aktivity a působení sociálního a biologického. V tomto kontextu již není biologické tělo v diskurzu pasivně konstruováno, ale reaguje zpětně a ovlivňuje diskurz.

Biologické a psychologické výzkumy prováděné na zvířecích modelech s cílem pozorovat vliv hormonů sloužili jako ukazatel pro srovnání rozdílů mezi lidským pohlavním chováním či kognitivními funkcemi, které vedli k závěru, že muži a ženy mají v podstatě odlišné typy mozků. Tyto poznatky přispěly ke kritice sociobiologie a evoluční psychologie, jejichž ontologický redukcionismus zjednodušil lineární řetězec kauzality a spolu s genetickým determinismem přispěl k reakčním tendencím ospravedlňující mužskou dominanci. Předpokladem těchto výzkumů je teze, že „biologie je neoddělitelná od jejích kontextových významů, že přírodu nelze oddělit od výchovy“. Podle Lana Aditivní model sociobiologie ignoruje kumulativní, neaditivní interakce ve vývoji a růstu. „Překročení těchto dualistických přístupů vytěsňuje rozdělení příroda/kultura na obou stranách: evoluce a příroda jsou plné rozmanitosti a dynamiky, zatímco lidská společnost a kultura jsou hodně strnulé a neměnné; lidé jsou součástí přírody a zvířata mají kulturu; komplexní lidské vyjádření sexuality a genderu ztrácí svou jedinečnost, je-li umístěno v mimořádně rozmanitém zvířecím vyjádření sexuality a genderu (ibidem, s. 143).“ Některé feministické autorky (např. Grotz) zabývající se biologií kladou důraz na „stávání se“, který se snaží integrovat s chápáním „nového materialismu“ ve vědeckém myšlení. Podle Grotz feminismus nedocení Darwinovy myšlenky, které mohou sloužit jako zdroj pro rozvoj koncepce přírody, která není oddělena od přírody a která vidí přírodu jako aktivní a dynamickou, jako základy, který umožňuje kulturu logicky a historicky. „Darwin zavedl dějiny do biologie a přírody: zvířata a rostliny se změnily z bytostných typů vytvořených Bohem na varianty, které se vyvíjejí v interakci a mimo jiné prostřednictvím náhodných událostí (ibidem, s. 144).“ Biologie tak nepodléhá mechanickému determinismu jako chemie či fyzika, ale ukazuje budoucnost jako vždy otevřenou a neurčitou. Celý koncept života se mění ze „statické kvality na dynamický proces“, z „bytí k stávání se“, z „podstaty k bytí“. Nový materialismus postdarwinovské evoluční teorie, se může stát novým paradigmatem, který mluví ve prospěch identity transgender. Tento nový přístup ukazuje zcela odlišné pojetí přírody, která se již nezakládá na dichotomii, ale zdůrazňuje diverzitu místo konformity, nelinearitu a sebeorganizaci místo lineární kauzality a nahodilost místo determinismu, sebeorganizaci, otevřenost a stávání se. To jsou myšlenky, o které by se měl feminismus opírat (ibidem, s. 144). Přijetí nového paradigmatu není tak úplné, jak Lane zdůrazňuje,

posun v oblasti pohlaví a genderu může být silnější mezi biologickými než psychologickým výzkumníky. O čemž vypovídá i výzkum Bagemihla (publikované v knize *Biological Exuberance*, 1999) a Roughgardena (publikováno v knize *Evolution's Rainbow*, 2004) o rozdílnostech v pohlaví a genderu u lidí a zvířat. Bagemihl tvrdí, že: „Biodiverzita zvyšuje vitalitu a stabilitu jakéhokoli biologického systému. Schopnost plasticity chování – včetně homosexuality – může posílit schopnost společnosti „kreativně“ reagovat na měnící se svět. Ideje adaptivních, funkčních heterosexuálních „norem“ pohlaví a genderu a patologických, neadaptivních, jsou nefunkční anomálie nahrazeny heterogenním kontinuem. Bohatá škála homosexuálního, bisexuálního, nereproduktivního heterosexuálního, transsexuálního a transgenderového chování zdokumentovaného u více než 300 zvířat ničí argument, že pouze monogamní heterosexualita je „přirozená“.“ Roughgarden také zdůrazňuje rozmanitost pohlaví a genderu, ale zařazuje to do hlavního proudu evoluční teorie a tvrdí, že heterosexuální a homosexuální aktivita má adaptivní funkce, které zlepšují zdatnost druhu (ibidem, s. 145) Nové přístupy v biologii v otázce pohlaví a genderu podkopávají determinismus sociobiologie a evoluční psychologie, zároveň se nabízejí jako vhodný zdroj pro feministickou a trans analýzu.

Lane předesílá, že samotný postoj ve zkoumání fenoménu transsexuality a transgenderismu jako otázky, proč vlastně existují takoví jedinci, již předurčuje způsob, jakým se etiologický výzkum bude neúspěšně snažit ospravedlnit skrze biologické, psychologické a sociální paradigma jejich existenci. Namísto toho navrhuje, abychom jejich existenci akceptovali a zkoumali "jak" souvisejí se společenskými institucemi a snažili se vytvořit společnost, která zkoumá genderovou diverzitu. Transsexuálové argumentují ve svůj prospěch poukazem na nepozorovatelné biologické mechanismy, které jsou neprostopupné pro dynamiku rodiny. Zastánci apelující na odstranění diagnózy poruchy genderové identity z Diagnostického a statistického manuálu často používají neurologický model a Serano nedávno argumentoval pro „bio-zkušenostní model“, který by čelil negativním dopadům sociálních a psychologických modelů (ibidem, s. 138).

Biologický diskurz, pokud zpochybňuje redukcionistický biologický determinismus, se může stát užitečnou perspektivou v objasňování etiologie transgenderu. S čím se však tento biologický diskurz musí nejprve vypořádat je situace panující v trans-politice. V současných debatách se diskutuje o konzervativních transsexuálech a podvratných transgenderech. Podle některých autorů bývají hlasy transsexuálů pod vlivem transgenderismu umlčeny nebo vymazány. Přílišná pozornost věnovaná umělosti genderu může vést

k bagatelizace subjektivní potřeby změnit pohlavnost těla, která je klíčové pro transsexuální prožitky. Přestože byl vznesen požadavek zákazu označovat transsexuály nebo transgendery za hegemonické nebo podvratné identity, stále se objevuje jako ústřední téma diskusí. Mnoho feministek a queer teorií vytváří binární opozici, která zhodnocuje transgender narativy jako podvratné, sociálně konstruktivistické a zpochybňující genderovou binaritu, zatímco transsexuální narativy devalvují jako konzervativní, esencialistické, biologicky deterministické a genderově konformní. Transsexualismus figuroval jako biologický, vrozený, nevyvolený, a proto si zasluhuje sociální a právní uznání, zatímco transgender je figurován jako společenský, naučený a svobodně zvolený, a proto si nezaslouží legální změnu pohlaví, pouze ochranu z diskriminace (ibidem, s. 139).

Lane nám poskytl objektivní přístup, který by mohl poskytnout vhodnou perspektivu pro řešení otázek ohledně subjektivních pocitů transsexuálů. Následující přiblížení otázky role biologie z perspektivy první osoby, tedy z pohledu, který nahlíží otázku přirozenost těla jako žité zkušenosti, nám odhalí další dimenzi těla, která se vymezuje vůči své přirozenosti jako pohlavní danosti těla.

Prezentuje-li se řád pohlaví jako přirozený činní tak s odkazem na přírodu. „Zeptáme-li se přímo, na čem se toto „odůvodnění“ zakládá, setkáme se se dvěma navzájem poněkud odlišnými formami argumentace: obhajování dělby práce mezi pohlavími je označována buď (1) jako „přirozeně daná“ nebo (2) jako „přírodou chtěná“. Zatímco první varianta nahlíží sociální řád jako bezprostředně založený v přírodě, druhá by mohla být označena jako „slabší“ v tom smyslu, že evidentně nesleduje myšlenku biologického zakotvení v přísném slova smyslu, nýbrž vychází z toho, že je zapotřebí určitého apelu, abychom realizovali patřičnou formu pohlavního uspořádání (Nagl-Docekal, 2007, s. 32). Nagel-Docekal se pouští do filozofické analýzy vnitřní logiky pokusů odůvodňujících společenské normy s odkazem na přírodu. Tím vyplňuje mezeru, od které se feminismus distancuje a kterou Butler přehlíží s tím, že se omezuje pouze na otázku těla jako politického subjektu. Mezerou, o které zde mluvím, mám na mysli nedostatečně odůvodnění či zpochybnění argumentu, že gender a pohlaví nelze ospravedlnit s odkazem na přírodu. Butler svůj antiesencialistický argument vypracovává v linii svého myšlení o subjektu politiky, kde se v rámci dekonstrukce kategorií pohlaví/gender objevuje teze, která primát biologie sice zpochybňuje, ale samo toto zpochybnění není nijak dále rozvedeno. Systematický přístup, v němž postupně konfrontuje nedostatečnost samotných předpokladů biologického přístupu, se Nagel-Docekal dopracovává k argumentům, které po detailním rozboru limitů biologických

teorií, ve svém konečném důsledku mluví ve prospěch přirozené rozmanitosti genderových identit.

V první variantě je sociální řád analogicky připodobňován a odvozován od struktury soužití zvířat. Podle této představy označované jako biologický determinismus se dělba práce určuje na základě stejných neměnných zařazení, jakým je například podle Nagl-Docekal rozdělení funkcí ve včelím úlu. Rámec teorie se však snaží dokázat přirozený charakter sociálních norem, pro které zde ale není místo, které spíše možnost sociálních norem vylučují. Pojem "norma" má smysl pouze v kontextu nějaké teorie svobody. Norma totiž vyžaduje akt rozhodování čili jednání. Pakliže se biologický determinismus snaží vysvětlit pozorované činnosti lidí jako „přirozené“ procesy, potom tím vyjadřuje tezi, že lze tyto činnosti vysvětlit bezesbytku jako výsledek instinktivního chování (zatím se to nepodařilo empiricky dokázat). Nagl-Docekal zdůrazňuje, že tento typ teorie se nachází v rozporu s každodenními prožitky lidí, přestože na empirické rovině lze vyzorovat určité procesy, které probíhají „samy od sebe“, aniž bychom je záměrně vyvolávali (např. reflexy), jsme však také na druhou stranu konfrontováni se situacemi, ve kterých musíme činit rozhodnutí (ibidem, s. 35).

Obecně lze konstatovat, že největším omezením empirismu je ignorování subjektivních prožitků lidské zkušenosti, respektive perspektivy první osoby. Pokusy obhajovat biologický determinismus tím, že svobodu označíme jako falešné zdání, sice umožňuje, aby se to, co se subjektivně klade jako jednání, mohlo vysvětlit jako chování vlastní lidskému druhu, avšak nedostatečnost tohoto přístupu tkví v již zmíněném opomíjení subjektivní perspektivy, kterou empirismus nahlíží vždy objektivně zvenčí, namísto toho, aby byla nahlížena zevnitř jako prožitek. Vysvětlovat jednání z perspektivy první osoby převedením na neurofyzilogické či biochemické procesy, je sice empiricky vnímatelné, ale opět se zde vytrácí modus subjektivity. Z těchto důvodů nemůže být svobodné jednání vysvětleno touto cestou, zároveň to také znamená, že svoboda nemůže být vysvětlena ani vyvrácena z pozice empirických věd (ibidem, s. 36-37).

Podíváme-li se na další argument o „přirozené danosti“ sociálních norem, čelíme obdobnému problému. Vysvětlování morálky s odkazem na vývoj druhu se zakládá na argumentaci čerpající ze srovnání vzorců chování u lidí a zvířat, jakým jsou; „zábrany zabíjet členy vlastního příbuzenstva, zákaz incestu, pevný partnerský vztah, obětavá péče o potomstvo, nesobecká připravenost k boji na obranu nejslabších (ibidem, s. 39).“ Tyto vzorce jsou poté analogicky převáděny na chování lidí a hodnoceny jako důkaz instinktivních základů lidských morálních systémů. Problematika tohoto převádění

tkví podle Nagel-docekal v nedostatečném uvědomění si difference mezi „chováním“ a „jednáním“. Pakliže některý z výše zmíněných vzorců chování analogicky převádíme na lidský způsob chování, popíráme tím, že zde není místo pro vědomá rozhodnutí, a tedy i jednání, která se řídí morálními normami. „Kdo aplikuje pojem „morálka“ na zvířata, přehlíží, že normy vedou jednání jiným způsobem, než jakými instinkty vedou chování (ibidem, s. 39-40).“

Obdobným problémům čelí také slabší varianta. Narozdíl od první varianty se jejím východiskem stává perspektiva první osoby. Nagl-Docekal v této souvislosti zmiňuje Aristotelovo pojetí přírody jako procesu, který má „smysl pouze tehdy, když - z hlediska jednání - probíhá „sám od sebe“, tj. nikoliv na základě lidského plánu. Tím je zároveň řečeno, že není třeba žádného normativního apelu k tomu, aby takové procesy probíhaly (ibidem, s. 41).“ V tomto případě odkaz na přírodní záměr není odkazem na nějakou nutnost. I když se mohou řídit přírodními procesy například „jít spát se slepicemi“, v konečném důsledku jsem to já, kdo se rozhoduje a jedná, zda si vezmu za vzor právě tento proces. Podle Nagl-Docekal je důležité ptát se po důvodech, které mě vedou k tomu, že si zvolím ten který vzor (ibidem, s. 42).

Z rozboru obou předpokladů teorie ospravedlňující pohlavní řád s odkazem na přírodu vyplývá, že pokud tento „řád pohlaví“ není dán od přírody, ale je úkolem svobody, potom ani nemůže být odůvodňován tímto odkazem. Je zajímavá, že způsob, jakým Nagl-Docekal zaujala svůj postoj k problematice pohlaví/gender skrze analýzu teorií „přírodou dané“ a „přírodou chtěné“, poskytl závěry, které podporují rozmanitost genderových identit. Navzdory rétorickému odmítnutí vzorců sociálního uspořádání zůstává podle Nagl-Docekal „logika“ jeho naturalistického odůvodňování stále účinná. Tento problém vyvstává všude, kde se vychází z přesvědčení, že představu pohlavní hierarchie, lze překonat pouhým zpochybněním biologické rozdílnosti (Ibidem, s. 43). Zpochybnění duality sice vede k podkopání patriarchálně koncipovanému naturalismu, avšak nezamezuje tomu, aby byl nahrazen nějakým jiným typem naturalismu. Proč problematika genderu a pohlaví stále zadává podnět k naturalistické argumentaci i přesto, že nároky biologismu byly zpochybněny? Rozvedením této otázky se budu věnovat v podkapitole Tělo jako otázka svobody, východiskem odpovědi na tuto otázku mi bude uchopení tělesnosti v práci Nagl-Docekal, tak jak k ní dospívá po své analýze „přírozeného“ řádu pohlaví.

Závěry vyplývající z postojů Nagl-Docekal k feministickému problému pohlavní hierarchie z pohledu kritiky biologismu, se doplňují s přístupem Laneho, který se taktéž pokouší promyslet biologickou stránku problému v novém světle. Hlavní příčinou nedostatečnosti biologického ospravedlnění základu pohlavní hierarchie bylo zejména, jak se ukázalo, zanedbání perspektivy první osoby, kterou zdůrazňují v rámci trans-studií feministky, pro které představuje klíčové východisko v řešení problémů otázek transgender a transsexuální identity. Tato opomíjená perspektiva vede k přehodnocení stanoviska a role biologie v práci Laneho, jež upozorňuje na produktivní potenciál jejího představení v novém světle. V současných empirických vědách dominuje struktura paradigmatu založená na dualistických tendencích, které přistupují k otázkám těla vždy buď na jedné straně jako na problém čistě psychologický nebo jako na problém čistě mechanický/fyzický a tedy tělesný. Jak již ukázala Nagl-Docekal tento způsob uvažování si sám klade limity, které nedokážou nahlédnout a plně obsáhnout subjektivní zkušenost prožitku. Biologický determinismus je postupně odmítán a nahrazován novým směrem, který staví na nových poznacích o přírodních procesech, které se nijak nevyklučují ani nijak nezpochybňují identitu transgender a transsexuálů. Zmiňují obě skupiny, protože jak jsme již vysvětlili dříve, vzájemná odlišnost těchto identit vedla a stále vede k zastávání odlišných stanovisek, které na jedné straně mluví ve prospěch distinkce pohlaví a genderu, na druhé straně opět vrací do hry otázku role přírody. Právě tento rozkol by měl motivovat k přehodnocení stanoviska feminismu vůči roli přírody, jejíž nové uchopení může osvětlit problematiku trans z nového úhlu pohledu, zejména pak pohledu na otázku perspektivy těla.

Tělo jako otázka svobody

V této podkapitole se pokusím propojit koncept těla nastíněný v práci Nagl-Docekal, která ukázala, že snaha vysvětlit, jak se sociální odvozuje od přirozeného naráží na své limity. Ukazuje se, že se neobejde bez zohlednění perspektivy první osoby jako svobodného jednání. Propojení této koncepce s koncepcí, ke které dospívá Lane na základě nejnovějších výzkumů vedených feministickými biology, nijak neprotiřečí zavedené dichotomii pohlaví a gender, ale klade důraz na promyšlení vztahu příroda/kultura skrze vzájemné souvislosti a působení interakce sociálního a biologického. V této nové koncepci není tělo nahlíženo jako pasivní substrát, ale jako dynamický a transformační proces „stávání se tělem“, což se dle mého úsudku doplňuje s pojetím Nagl-Docekal. Svoboda se vždy vztahuje k jednání, avšak aby měl tento pojem smysl, musí se jednání vždy vztahovat k nějaké situaci. Nagl-docekal rozlišuje dva typy situací, v nichž jednáme; jednání vycházející z historického vývoje a jednání definované přírodními danostmi. Když se řekne, že je nějaké jednání definované přírodními danostmi, míní se tím to, co jsme již popsali dříve, přestože se mé jednání vztahuje na fenomén, který v mém těle vyvstává sám o sobě (např. potřeba spánku), závisí v konečném důsledku zcela na mém rozhodnutí jak a kdy (vzpomeneme-li na příklad „jít spát se slepicemi“). Podíváme-li se na to z kulturně-historického hlediska, najdeme napříč rozdílné způsoby, jakými lidé přistupovali k této přirozené danosti. Naše tělesné potřeby se proměňují podle daného historického nebo kulturního kontextu (2007, s. 44-45). Tato skutečnost se doplňuje s tím, o čem hovoří i Lane v souvislosti s podnětnými Darwinovými myšlenkami o konceptu života jako dynamického a aktivního procesu, který se mění z pouhého bytí na stávání se. Pokud tomu dobře rozumím, domnívám se, že toto potenciálně nové paradigma nového materialismu postdarwinovské evoluční teorie, se velmi dobře doplňuje i s pojetím genderu jako mnohonásobně vztahové kategorie. „Produkce genderu se zkoumá ve zcela konkrétních promluvách, v nichž se protínají různé diferenční diskursy a produkují se významy, které pak determinují jednání a sebeidentifikaci historických aktérů a akterek. Problematika vypovídání o sobě samé/m jako oblasti propojené se sociálními „investicemi“ se dostává do středu zájmu bádání po roce 2005. Jde o koncept tzv. person-osoby, jež je sama výsledkem, ale i permanentním, komplexním a otevřeným procesem „stávání se“. „Já“ promlouvajících historických aktérů je mnohonásobně vztahové a rámce jeho artikulace jsou ovlivněny dobovými diskursy, které takto determinují kromě jednání aktérů i fungování celého sociálního pole. Propojuje se tedy historicko-antropologický zájem o konkrétní jednání

historických aktérů s představou neustálého procesu utváření osoby v textech i konkrétních historických situacích, bez předpokladu „vnitřního“ či „materiálního jádra“ identity (Storchová, 2014, s. 202)."

Z hlediska jednání představuje pohlavně diferencované tělo situaci, k níž lze nejrůznějším způsobem zaujímat stanovisko. Že je tělesnost záležitostí svobody vysvětluje Nagl-Docekal tím, že tělesné znaky nás nedeterminují k jedinému možnému způsobu života (2007, s. 45). To, že mé tělo vykazuje určité předpoklady například k těhotenství a kojení, je obdobou příkladu s potřebou spánku, konečné rozhodnutí a otázky s tím spojené jsou záležitostmi jednání. Předpoklady jako něco, co je mému tělu předem dáno, bychom neměli nahlížet jako nutné determinanty, ale jako otevřené možnosti či situaci do kterých se dostáváme a jen na nás jaké stanovisko vůči nim zaujmeme. Přemýšlíme-li o způsobu, jakým se nám tělesnost představuje jako danost, dostáváme se k úvahám o těle jako nikoliv o specifickém objektu empirie, ale jako fenoménu, který Edith Stein nazývá „tělem vnímaného těla“. Tento výraz vyjadřuje vnitřní uvědomění či vnímání počitků vztahujících se k našemu tělu „zevnitř“, je důležité vymezit, že se to týká výhradně těch počitků, jež se vztahují k tělu samému jako například pocity hladu nebo únavy (ibidem, s. 49). Tuto dvojí perspektivu sebe-vnímání těla (perspektivu první osoby) jako na jedné straně vnějšího předmětu, který však nedokážeme nikdy nahlédnout v celku, a na druhé straně jako vnitřní bezprostřední prožitek těla, lze vztáhnout i na otázku pohlaví. Pohlavnost našeho těla lze také vnímat skrze tuto dvojí perspektivu, kdy na jedné straně vidíme, že naše tělo disponuje určitými pohlavními znaky, na druhé straně máme také počitky, které souvisejí s touto pohlavností a které s ní mohou i nemusí být v rozporu. Danost pohlavního těla potom představuje téma jednání, k němuž lze přistupovat rozmanitým způsobem. Záleží tedy také na nás, jak žijeme své tělo. Je však otázkou, do jaké míry může být toto jednání, byť nevědomě, ovlivňováno pudy. Jak jsem se již dříve v souvislosti s dekonstrukcí genderu zmínil, Judith Butler koncepci sexuálního pudu v rámci své kritické genealogie vyvrátila tvrzením, že základ této koncepce netvoří odkaz na přirozenost, ale naturalizace norem, což dokládá na analýze Freudovi teorie pudů. Podle Nagl-Docekal nelze ani z jakékoliv podrobné teorie pudů vyvozovat tvrzení, že o naší sexualitě dopředu rozhoduje příroda (ibidem, s. 55) Vztáhnout perspektivu těla k tématu svobody skrze vysvětlení, jak se hierarchie pohlaví odvozuje od přírody, umožnilo autorce přesunout feministickou kritiku namířenou vůči diskriminaci a sexuálnímu útlaku, z původní diskuse o binárních kategoriích genderu a pohlaví, do oblasti svobody.

U Butler se koncept jednání vynořuje v souvislosti dekonstrukce procesu ustanovování subjektu, resp. utváření statusu žen. Kiczková vysvětluje, že jednající subjekty vstupují do řetězce konání, přičemž efekty tohoto konání překračují záměr nebo kladený cíl. Podle Butler teprve až odpoutání kategorie ženy od jejího fixního referenta umožňuje konání. Pokud kategorie není pevně fixována na referent, otevírá se možnost jejího znovu zvýznamnění. Původní vazba významu na referent, předpokládá, že jistá množina významů vyjadřuje podstatu žen, jejich přirozenost. Následným opakováním tohoto pevného, fixovaného a determinujícího spojení vzniká to, co nazýváme normou. Jakmile se kategorie ženy stane místem možností rozličných přehodnocení jejího významu, potom se rozšíří i možnosti toho, co znamená být ženou a zároveň se mohou rozšířit i podmínky samotného konání (2007, s. 42).

Zásadní rozdíl v otázce jednajícího subjektu u Nagl-Docekal narozdíl od Butler tkví v tom, že se již předem předpokládá konající vtělený subjekt, který disponuje svým tělem jako svobodou. Butler bylo jejími kritiky několikrát vytykáno, že subjektu nepříznivá žádnou míru iniciativy. Jak můžeme předpokládat nějaký konstrukt bez předpokladu činitele, který mu předchází a uskutečňuje? Odpovídá tím, že nelze předpokládat nějaké „já“ nebo „my“, které by podrobena genderu, neboť nabývání genderu (gendering) je kromě jiného dáno diferencujícími vztahy, skrze něž mluvící subjekty vůbec vznikají (2016, s. 23). Její přístup k otázce konajícího subjektu jsme blíže vysvětlili již v kapitole tělo jako text. Zde bych rada srovnala pohled Nagl-Docekal s Butler na otázku těla jako přírodní danosti, které se pro Butler mění v otázku těla jako výsledku působení diskurzivních praktik, konkrétně na performativitu, kterou v *Bodies That Matter* (Závažná těla, 2016) zasazuje do rámce teorie mluvních aktů, v nichž se performativita jako diskursivní praktika odehrávající se v mezích jazyka propojuje s citovatelností. Ve svém pojetí subjektu, není Nagl-Docekal v otázkách přírodní danosti tak radikální jako Butler, její pozvolná analýza spíše dospívá k závěrům, které opět rehabilitují dichotomii příroda/kultura ve zcela jiném světle.

Butler nezpochybňuje existenci těla, ale veškerou realitu těla redukuje na proces materializace, „jež se stabilizuje v čase, a vytváří tak účinek ohraničenosti, stálosti a povrchu, jenž nazýváme hmotou (2016, s. 26).“ Nepřístupuje k tělu z hlediska jeho přirozenosti, ale naopak považuje tuto přirozenost za pouhý konstrukt. Ve své teorii performativity však nepracuje s tělem jako s nějakou daností ale s tím, co se nám prostředkuje skrze diskurzy. Tělo je nám vždy již prostředkováno skrze určitý diskurz (medicínský, historický, filozofický, antropologický, atd). Všechny tyto diskurzy sdílí stejné epistemologické

a ontologické východisko jimž je karteziánský dualismus. Pro Butler potom vše, co považujeme za přirozené, nám nemůže být přístupné jinak než skrze jazyk. Toto obecné poznání pak určuje i přístup k tělesným diferencím pohlaví, jejichž představa se v průběhu dějin proměňovala. Jako doklad těchto proměn bývá často citován výzkum Thomase Laquera o tzv. “jednopohlavním” a “dvoupohlavním” modelu pohlaví. Laquer na mnoha příkladech z historie od antiky až po novověk ukazuje, že existoval pouze jeden typ pohlavních orgánů a diference mezi mužským a ženským tělem spočívala v tom, že jednou tato forma vystupuje jako obrácená ven a podruhé dovnitř. Teprve koncem osmnáctého století byl tento model vytlačen modelem radikálního dimorfismu, který nahlížel ženské tělo jako v zásadě odlišné od mužského. Příčinou nebyl vývoj nových přírodovědných metod a zkoumání, ale vznik buržoazního společenského řádu, který potřeboval získat přírodovědnou legitimizaci pro vykázaní žen z veřejné sféry (Nagl-Docekal, 2007, s. 76).

Pokud k přírodním jevům nemůžeme mít přístup mimo jazyk, pak nemůžeme v otázce genderu ani pohlaví vycházet z předchozí danosti pohlavních rozdílů. Je naopak potřeba sledovat, jak se biologické diference konstituují prostřednictvím diskurzivních praktik. Z toho vyplývá, že pohlaví je nutno pokládat za efekt diskurzu.

Podle Butler je nutno tento předpoklad o přirozeně daném vztáhnout na „proces materializace“, jenž se v čase stabilizuje, takže vytváří efekt ohraničení, pevnosti a povrchu, který nazýváme hmotou (2016, s. 26). Butler se zde opírá o Foucaultovu myšlenku regulačního účinku moci, který produkuje subjekty, jež má pod kontrolou, u nichž tato moc není vnucována zvnějšku, ale působí jako regulační a normativní prostředek, jímž jsou subjekty utvářeny (ibidem, s. 45). Zaměříme-li svou pozornost na otázku, kterou si v souvislosti s procesem materializace pokládá: „Skrze které regulující normy je materializováno samotné biologické pohlaví (ibidem s. 26)?” Upozorňuje Nagl-Docekal na důležitou změnu perspektivy. Butler tím problematiku pohlaví přesouvá z tematiky filozofie jazyka na tematiku ontologie. Její argumentace se stává kritikou poznání, když argumentuje tezí, že nelze vědět nic o přírodě „o sobě“, jelikož nemůžeme překročit hranice jazyka. Namísto toho, aby Butler rozvedla reflexi o našich poznávacích možnostech, přesouvá se do oblasti ontologie v podobě tvrzení, že vše, co se nám jeví jako přirozená danost, je nutné považovat za „materializaci“ diskursivních praktik (2007, s. 79). Tuto změnu Nagl-Docekal označuje jako změnu z pojmu „konstituovat“ na pojem „produkovat“. V textech Butler se setkáváme na jedné straně s koncepcí pohlaví jako matérie, která se nám podle Nagl-Docekal vynucuje jako představa, že existujeme bez tělesných

předpokladů, díky čemuž pak můžeme se svým biologickým pohlavím volně nakládat v rámci diskursivních praktik. Na druhé straně Butler místy již implicitně předpokládá existenci rudimentární formy formovatelného „masa“ jako předem danou (ibidem, s. 82). Z tohoto pohledu již není materie chápána jako produkt, ale jako základ konstituce biologického pohlaví. Evokuje se tím představa, podle které máme předem co do činění s beztvarem základní látkou, která bude prostřednictvím diskursivních praktik vždy znovu utvářena. Tato argumentace však podle Nagl-Dočekal ústí do značných problémů. Za prvé, i když budeme považovat materii za beztvarem látku, nijak tím nevyvracíme tvrzení, že se tělesná materialita již předem nepředpokládá. Za druhé, dochází k tomu, což jsme již zmínili výše, že perspektiva filozofie jazyka, o kterou původně šlo, se mění na perspektivu ontologickou. To dokládá sama teze, že diskursivním praktikám je doslova přisouzena kompetence produkovat fyzické rozdíly mezi pohlavími. Za třetí, způsob, jakým bývá v textech nakládáno se „surovinou“ ve smyslu „masa“ nezohledňuje skutečnost, že pojem „maso“ je zde pouze tehdy, když existují savci, bez tohoto základu nemá toto slovo žádný smysl, jak upozorňuje Nagl-Dočekal. „Diskursivní opravování by v tomto případě bylo míněno tak, že daná „surovina“ již sestává z živých organismů, avšak ke zformování ženských a mužských pohlavních znaků dochází teprve sekundární cestou vypisování právních, lékařských a jiných disciplinujících norem (ibidem, s. 83-84). To ale nic nemění na tom, že bychom museli opět zjistit, že to, co má být výsledkem konstituování, je již předpokládáno.

Snaha vykládat pohlaví ve smyslu přírodní danosti jako výsledek diskursivních praktik ústí podle Nagl-Dočekal v aporie, jak z hlediska filozofie jazyka či teorie poznání, tak z hlediska filozofie přírody. Hlavním problémem představuje postavení pojmu „regulující normy“, jejíž nosným argumentem je motiv kritiky moci. Podle Nagl-Dočekal se v konceptu moci prolétají různé roviny tázání, které byly ukvapeně provázány a z nichž každá by vyžadovalo zvláštní filozofický rozbor. Těmi to oblastmi jsou téma lidské svobody, otázku konstituce předmětu a rovina teorie vědy. Nechce nijak popírat jejich vzájemnou souvislost, ale je nutné před tím jejich vztahy rekonstruovat, a to teprve na základě jejich rozlišení (ibidem, s. 86). Nagl-Dočekal se domnívá, že předně je důležité zasadit kritiku moci do sféry svobody. Regulující normy, ať už na nás působí zvnějšku nebo jsme je internalizovali, orientují naše jednání určitým směrem. Určitým způsobem mohou ovlivňovat naše vnímání, ale nesmějí být zaměňovány s výkonem jazyka nebo rozumu při konstituování empirických předmětů. Je důležité vždy rozlišovat mezi empirickým

poznáním a hodnocením zaměřeného na případný mocenských nárok. Nelze popřít skutečnost, že to, co chápeme jako přírodní danost, je vždy již regulujícími normami (o nichž se tvrdí, že teprve vytvářejí základ pro to, co chápeme jako přírodní danost) nutno předem jako právě přírodní danost předpokládat (ibidem, s. 87). Požadavek kritiky moci lze tímto aplikovat argumentačně přesvědčivějším způsobem. Jeli normám připisována funkce konstituce předmětu, pak by se kritika moci měla zaměřit na její záměr vytvářet nové věci. V případě biologických rozdílů mezi pohlavími, není nutné pro odmítnutí sexistické politiky popírat tělesné diference mezi ženami a muži, ale je potřeba vymezit, proč příslušnost k danému pohlaví nesmí hrát žádnou roli při rozhodování o vzdělání, příjmech, občanských právech, atd (ibidem, s. 88-89). Pro Nagl-Docekal se přírodní danost, stejně jako naše historické předpoklady, či geologické a klimatické podmínky životního prostoru a jiné stávají tématem našeho jednání. Ačkoliv by bez těchto témat nebylo jednání možné, nepokládá je za jeho příčiny. Z toho důvodu pro ni rozlišení příroda/kultura nepředstavuje konstitutivní moment patriarchálního pohlavního diskurzu, ale východisko odmítnutí tohoto druhu diskurzu.

Budoucnost genderu

To, v jakém bodě se nyní nachází destabilita identit dokládá i psychosociální výzkumy, které ukazují, že rozdíly mezi muži a ženami jsou s časem a vlivem hospodářské výroby stírány⁹. Androgynní typ jedince se postupně stává prognózou běžného typu člověka. Tato skutečnost ovšem nahrává teorii Butler, v níž genderová identita je skutečně něčím neukotveným a vlastně iluzorním. Nabízí se otázka, zdali něco takového jako gender potřebujeme, zda by nebylo jednoduší jej zrušit. Butler svojí performativní teorií genderu ukazuje gender jako prostor stát se bytostí, která není ani tím, co vystihuje muže, ani tím, co vystihuje ženu. Tím nechce říct, že se nemáme uchýlit k jiným kategoriím jako je androgyn nebo “třetí pohlaví”, ani zde nejde o transcendenci binárnosti (2016, s. 202).

Identifikace jedince a jeho společenský status se odvíjí od genderové identity, jíž předchází pohlavní specifikace jako její určení, tím gender nelze od jedince oddělit. Genderová identita nám předurčuje role, umožňuje nám se v nich orientovat, umožňuje nám se svobodně rozhodnout, zdali je přijmeme nebo nikoliv, například roli matky či otce.

⁹ Proměnu společenských rolí mužů a žen a postupné stírání jejich vzájemných rozdílů v důsledku rozvoje moderní společnosti viz Janošová, P. Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí, 2008, s. 25-27

Otevírá nám pole komunikace a pomáhá nám se správně jazykově vyjadřovat a oslovovat ostatní jedince, umožňuje nám bez komplikací navazovat vztahy. Pokud gender zachováme jako binární a rozšíříme jej o další genderové identity, musí se stávající binární řád přehodnotit a znovu ustanovit. Pokud však gender odmítneme ve prospěch plurality identit, potom nemá smysl mluvit o genderu ani o plurálu „genders“. Pokud výraz „genders“ již nemá být spojován s tělesnými rozdíly, jaký význam mu máme přikládat? Pokud kategorie genderu slouží k označení a vymezení činností, které je třeba vykonávat v oblasti práce, na základě předpokladu, že existují typicky "ženská" či "mužská" povolání, tak potom pro kategorii „genders“ nemá příslušnost k danému pohlaví žádnou relevanci. Pokud do budoucna má být v otázce zaměstnání a vzdělání rozhodující nikoliv pohlavní rozdíly, ale nadání, schopnosti a zájmy jedinců, pak výraz „genders“ postrádá smysl (Nagl-Docekal, 2007, s. 73). Je možné zachovat binární řád a spolu s ním i pluralitu identit? Pluralita identit nemůže být začleněna do binárního řádu, neboť by se již nejednalo o binaritu, naproti tomu nemůže být ani nijak podřazena, neboť by to bylo přesně to, co Butler kritizuje, a to jako nadřazenost heterosexuální matrice.

Ačkoliv biologický vhled do problematiky transgender umožňuje zachovat transgender a transsexuály jako konstrukt a zároveň nepopírat jejich zkušenost jako falešné vědomí, jakým jiným způsobem se může tento empirický poklad stát přínosným v debatě, která nás nutí se ptát a přehodnocovat tradiční koncept rodiny, mateřství, reprodukce, atp. Domnívám se, že pro společnost nepředstavuje problém uznání existence těchto menšin (jejich nárok na práci, vzdělání, plat, atd), které v porovnání s minulostí, již nelze redukovat na čistě ženskou nebo mužskou záležitost, neboť jak ukazují výzkumy posledních let, hranice rozdílů mezi pohlavími se stírají. Problém představuje nárok na uplatňování svobody a práva v těchto otázkách. Postgenderisté tvrdí, že gender je svévolné a zbytečné omezení lidského potenciálu, předpokládají odstranění nedobrovolného biologického a psychologického genderingu u lidského druhu pomocí aplikace neurotechnologií, biotechnologií a reprodukčních technologií (Hughes & Dvorsky, 2008, s. 2).

Jaké radikální důsledky lze z takového kroku vyvodit? Či lépe řečeno, jaké radikální scénáře si můžeme do budoucna představit? Pokud odmítneme myšlenku, že příroda má své místo v otázce sexuální identity, potom pro nás neexistují žádné limity ani možnosti pro jednání, jak jsme viděli u Nagl-Docekal. I kdybychom přijmu-li myšlenku nového postdarwinistického materialismu, který nahlíží přírodu jako pro budoucnost otevřenou a dynamickou strukturu, která se velmi dobře doplňuje se současným společenským děním,

keré, jak jsme ukázali, se zmítá v krizi nejistoty identit, vyjádření ze strany přírodních věd ve prospěch rozmanitosti, skutečnost plurality jenom potvrzuje. Nesmíme však zapomínat, že důležitým aspektem tohoto přístupu je zkoumat vzájemné vztahy mezi přírodou a kulturou, nikoliv s předpokladem, že jedno se odvíjí od druhého tak, že mu předchází (tento bod velmi dobře osvětlila Nagl-Docekal), ale jako dvě svébytné dimenze, jež se navzájem křížují, podmiňují se a ovlivňují, a jejichž ohniskem dění je člověk. Je-li příroda narozdíl od fyziky a chemie vyvázána z područí determinismu, jak říká Lane, potom disponuje svobodou, která je v říši zvířat limitovaná instinkty, zatímco v říši kultury představují hranice svobodného jednání to, co Butler odhalila jako mechanismy diskursivních praktik. Přestože odmítá myšlenku voluntaristického subjektu, ve smyslu toho, že zde není žádný subjekt, který by předcházel jakémukoliv konání, vyvrací také možnost myslet si, že je to potom konání, které subjektu předchází a jež jej determinuje. Jistou míru svobody mu ale ponechává v oné otevřenosti možnosti praxe označování a přeznačování.

Snaha vyhnout se na jedné straně determinismu a na druhé straně určité formě redukcionismu vede nutně k formulování právě oné představy otevřených možností a plurality, které jdou v ruku v ruce s charakterem postmoderní doby jako takové. Neexistuje možnost, že se nové výzkumy zabývající se problematikou trans nechtíc sklouzávají k tendenci, na kterou ve své kritice vědy upozorňuje Popper, kdy k dispozici nemáme čistá smyslová data, ze kterých by bylo možné vyvozovat teorie. Sama smyslová data jsou již zatížena teorií. Nelze k výzkumu přistupovat nezaujatě, protože již při pozorování pracujeme s nějakou teorií, která určuje, jak mám se zkoumáním předmětem dál pracovat. Pokud podle Poppera vědci nepostupují dle principu indukce, který je jen fikcí, ale postupují podle hypoteticko-deduktivní metody založené na principu falsifikace; nejprve formulují teorii, kterou až zpětně testují prostřednictvím pozorování, pak toto pozorování nespočívá v confirmaci teorie, ale jejím vyvrácením. Vztáhneme-li to na nové paradigma materialismu, pak nové výzkumy zabývající se variabilitou sexuality u zvířat, se soustředí na takový typ chování, který by potvrzoval dualistickou představu, nové pozorování však odhaluje, že se u zvířat vyskytuje široká škála diverzivních projevů sexuálního chování, jak vůči opačnému, tak i stejnému pohlaví, což vyvrací původní domněnku o přirozeném základu sexuální identity. Podle Popperova pojetí vyplývá, že tento závěr, jelikož se zakládá na intuitivním usuzování, nelze posuzovat jako pravdivý ani jako pravděpodobný. Veškeré poznání tak představuje pouhou domněnku, která bude dříve či později vyvrácena.

Neexistuje potom jiná perspektiva, která propůjčuje přírodě mnohem větší moc? Pokud totiž domyslíme tento přístup do důsledků a spojíme jej s myšlenkami postgenderismu a transhumanismu, máme zde vhodný argument podporující jejich představu přepracování a nahrazování přírody, v tomto případě samotného těla a jeho limitů, technologiemi. Pokud se již nyní v souvislosti s trans problematiky potýkáme s otázkami ohledně umělého oplodnění, uzavírání sňatků, adopci či osvojování dětí, jako s případy, které jsou podávány jako "právo mít", jak je do budoucna budeme řešit, když limity přírody překročíme technologiemi? Máme si budoucí rovnost představit tak, jak ji vidáme ve sci-fi filmech? Postgenderisté se domnívají, že asistovaná reprodukce umožní jedincům jakéhokoli pohlaví rozmnožovat se v libovolných kombinacích, s "matkami" a "otci" nebo také bez nich, a umělá děloha učiní biologickou dělohu nepotřebnou pro reprodukci (2008, s. 2).

Přínos technologií by měl tkvět v řešení příčin problémů, nikoliv jejich důsledků. Technologie by měla představovat oporu nikoliv soupeře přírody. Neomezený potenciál technologií představuje falešnou ideologii svobody, pod kterou postgenderisté vidí překonání limitů vlastního těla, ať už jeho funkčnosti či estetičnosti, přičemž tuto podobu estetiky si můžeme do budoucna představit jako změnu tělesné schránky ať už tak, jak se nám tento obraz prezentuje skrze filmy, jako nahrazení biologického nanotechnologií nebo jako různá vylepšení, která nás vzhled přiblíží zjevu mimozemšťanů. Nejenže se v této budoucnosti stává pohlaví druhořadé, ale také jeho primární funkce bude nahrazena lepším systémem selekce genetického materiálu, následně umělé (technologické) početí a vývoj plodu bez přítomnosti organických těl a nakonec předání jedinečného výtvorů do rukou pověřených adeptů na výchovu. Tato vize budoucnosti zní jako "lepší verze" pokračování postmoderní společnosti, v níž se již nyní člověk stává produktem a obdobně se dožaduje rovněž svých práv, nikoliv jako něčeho, co je mu z jeho přirozené podstaty dáno (ta je navíc již vyvrácena), ale jako něčeho, co je přeci běžně dostupné jako chleba v krámě.

Systém asistované reprodukce na první pohled sice vypadá jako pomocná ruka pro páry i jednotlivce, kterým se nedaří počít přirozenou cestou či se jim nedaří najít vhodného partnera, z opačné strany mince je to velmi dobře výnosný business. Důvody, které vedou k rozhodnutí o absolvování tohoto náročného procesu, by měly být ošetřeny předem stanovenými pravidly, která by předem vyloučila případy jakými by mohly představovat single ženy, které plánují vychovávat děti bez partnera nebo starší páry, kde průměrný věk žen přistupujících k asistované reprodukci je 36 let, či homosexuálním

párům, které přirozeně nemohou mít vlastní biologické děti. Tyto pravidla nemají těmto jedincům zabránit v možnosti mít a vychovávat děti, pouze jim neumožní mít tyto děti prostřednictvím asistované reprodukce. Řešit příčiny nemožnosti přirozeného početí či nemožnosti najít si vhodného partnera, ať už z důvodů sociálních či biologické nekompatibility a jiných, není pravděpodobně tak finančně výnosné či atraktivní jako možnost asistované reprodukce¹⁰. Přičemž nejenže je absolvování tohoto procesu finančně náročné, ale zejména se negativně podepisuje na fyzickém a zejména pak na psychickém zdraví žen.¹¹ Je zajímavé, že navzdory přijetí představy, že dichotomie pohlaví není přirozená, řada jedinců LGBTQ komunity touží a chce mít vlastní děti lidově řečeno z krve mé krve. Pokročilost technologii, která se bez opozice pohlaví obejde, dokonce existují výzkumy, které se obejdou bez ženského podílu a dokáží tak s pomocí uměle vypěstovaných vajíček a darované spermie vytvořit nový život. Spekuluje se, že do budoucna nebude zapotřebí ani spermií. V současnosti se však genetický materiál získává dobrovolným dárcovstvím. Potenciální klienti si tak mohou vybírat z nepřehledného množství vzorků, jako by si šli vybírat novou kuchyni.

Otázkou také je, jestli samotná genderová identita stojí a padá spolu s nyní nejednoznačnými kategoriemi muž a žena. Butler sice správně upozorňuje na historickou zatíženost obou pojmů, jež se v každé kultuře vlivem společensko-politických změn měnily vzhledem k potřebám privilegované vrstvy, ale jak se již ukázalo, nestačí zpochybnit realitu genderové identity ve prospěch uznání menšin. Avšak poukázání na to, jak se gender konstruuje a jakým způsobem může sloužit jako nástroj útlaku a řízené regulace genderové politiky, odhaluje nutnost tyto pojmy rekonstruovat v kontextu soudobé společnosti. V této opětovné rekonstrukci nestačí jen vycházet z oněch sedimentací, jež se postupem na kategorie genderové identity nabalily, ale rovněž je kriticky zhodnotit. Denaturalizovaná genderová identita musí být novým způsobem vymezena ne-li opětovně nově znaturalizována,

¹⁰ Nezaujímám negativní postoj k asistované reprodukci jako takové, která dle mého mínění by měla být skutečně tou poslední variantou pomoci. Narážím zde na možné důsledky, která tato technologie přináší v kontextu genderové problematiky. Odhlédneme-li od argumentů typu, že nezáleží, zda dítě vyrůstá v dvoupohlavním partnerském vztahu či jedнопohlavním partnerském vztahu, ale nahlédneme-li problém z globální perspektivy a z perspektivy vývoje do budoucna, jaký ekologický vliv a dopad může mít tato svoboda v reprodukci? Vezměme si například zavedení politiky jednoho dítěte v Číně za účelem snížení míry hladomoru. Dnes čelíme obdobným obavám v důsledku přelidnění planety. Jaký podíl může na tomto problému mít technologický pokrok asistované reprodukce? Může-li tím překonat postupnou klesající fertilitu? Jaké politické regulační praktiky budou uplatňovány, abychom se vyhnuli právě takovému problému?

¹¹ Longitudinální studie Agostiniho et al., (2017) zjistila, že se úroveň kvality života v průběhu procesu asistované reprodukce snižuje, a to bez ohledu na příčinu neplodnosti, pracovního statusu a věku.

aby posloužila jako základ pro kategorie muže a ženy. Pokud máme odmítnout ukotvenost mužskosti a ženskost, to, co dělá jednotlivý gender genderem, potom je tím oddělujeme a vyprazdňujeme kategorie muže a ženy, které před námi stojí jako tělesné schránky živého organismu. Ačkoliv se Butler snaží říci, že obsah obou kategorií mužství a ženství se nachází v různém poměru v obou dvou najednou, pořád nám tím zbývá vyřešit reálné dopady takto chápaného genderu v politice. Nevyjímaje vývoj budoucnosti přijímané plurality genderových identit včetně jejich práv jako uznaných plnohodnotných členů společnosti. K vymáhání práva na takové věci, které jim jsou z přirozenosti upírány, ale které může v budoucnosti řešit technologický pokrok. Překračování hranice přirozeného pro postgenderisty znamená větší biologická tekutost a psychologická androgynie umožní budoucím lidem prozkoumat mužské i ženské aspekty osobnosti. Nechtějí zcela odvrhnout veškeré genderové rysy nebo prosazovat univerzální androgynii, ale spíše chtějí, aby se tyto rysy staly věcí volby (ibidem, s. 2). Jaké obecné rysy se mají zachovat, aby mělo vůbec smysl mluvit v takové budoucnosti o ženách nebo mužích?

Závěr

Problematika panující v rámci debat ohledně identity Transgender vybízí k návratu a přehodnocení úlohy biologie v otázkách genderové identity. Narozdíl od performativního pojetí genderu, nelimituje jednání subjektu tím, že jeho agency zasazuje pouze do rámce jazyka, ale jak jsme nahlédli ve filozofické analýze Nagel-Docekal, subjekt se vymezuje a překračuje svou biologickou danost teprve skrze své jednání, a teprve takto chápané jednání se může stát předmětem politických a etických diskusí o mechanismech fungování vztahu mezi pohlavím a genderem. Právě zkoumání vzájemného působení vztahu příroda/kultura, kde je příroda chápána jako otevřený dynamický proces stávání se, jež reaguje na změny kultury, díky čemuž se tato dichotomie ve vzájemném podněcování doplňuje a vyvíjí, může vysvětlit takové fenomény jako je Transgender, bez toho, aniž by jejich identita byla degradována slovy Lanea na „falešné vědomí“. Přístup Nagel-Docekal neupírá subjektu jeho svobodu, nýbrž teprve skrze ni může být řeč o problémech genderové identity.

Jednání jako otázka svobody se vždy váže k normám, které Butler nahlíží předně jako regulační nástroj útlaku a moci, jež produkuje pouze iluzorní zdání substanciality subjektu, aby tak zakryl svůj falešný původ, v němž se odvolává na svou přirozenost jako nezpochybnitelný základ. Jak jsme viděli, myšlenku o před-diskursivní realitě tělesného subjektu Butler vyvrátila argumentem o jazykovém konstruktivismu. Nejenže odhalila vnější mechanismy, které se podílejí na utváření genderové identity subjektu, ale mnohem více se soustředí na jisté zakořenění sociálního v psychickém. Teprve skrze zvnitřnění norem se zavádí rozlišování psychického a sociálního. Podle Butler jsou tyto normy vnitřně psychické reprezentace moci, přičemž moc zde nabývá bezprostředně tělesně-materiální formy.

S důsledky její teorie jsem se pokusila vypořádat skrze zpochybnění její performativní teorie v rámci Transgender problematiky, jež otevírá otázku po opětovném začlenění biologické perspektivy. Otázkou pro další diskusi, však z mého pohledu zůstává, jaké výsledky a důsledky těchto závěrů přináší biologické uchopení genderové identity jako do jisté míry plastického procesu pro politické a etické otázky vztahující se k tradičním konceptům, stojících na genderové binaritě?

Odkazování na přirozenost není pouze z důvodů moci a ovládnutí, ale také jako jistý druh univerzality nám slouží také jako měřítko, jako pravda, jež stanovuje hranice toho, na co máme ve své svobodě nárok. Jakou roli hraje biologie, je-li sexuální identita jako vztah

genderové a pohlavní identity záležitostí jednání? Jakou mírou se podílí na této identitě a jak velký podíl musí mít, abychom se na ni mohli odvolávat? Potom je-li identita spíše záležitostí jednání a svobody, potom je nutné stanovit normy, které budou platné pro všechny bez rozdílu. Tyto normy však s sebou nesou obtíž, kdy se nejdříve musíme vypořádat s tím, co to vlastně znamená svoboda, neboť tyto normy stanovují hranice svobody tak, aby udržovali chod celé společnosti. Nelze se proto vyhnout situaci, kdy se část společnosti nebude cítit v jistém ohledu diskriminována. Velmi dobře tuto situaci popisuje Breu, podle něhož koncepce abstraktní rovnosti má, utopickou dimenzi, neboť představuje možnost rovnosti mezi kvalitativně odlišnými identitami - a ideologickou dimenzi - konstruující fantastickou a kvantitativní rovnost, která zakrývá materiální a symbolické nerovnosti a rozdíly (2016, s. 66). Tím se také dostáváme k požadavku, že jakékoliv nové uchopení genderu bude i navzdory úsilí vyhnout se univerzalizmu, se ve své snaze o objektivní platnost, stává v konečném důsledku univerzalistickým, a tedy činícím si nárok na pravdivost.

Můžeme také, ve snaze o rovnost (jež by sama vyžadovala výklad), dospět k takovému univerzalizmu zakládajícím se na překračování limitů přírody, ve smyslu, v jakém si to představují postgenderisté a jak jsem přiblížila v poslední kapitole o budoucnosti genderu.

Domnívám se, že samo uvažování o genderové identitě je zapříčiněno směrem, kterým byla emancipace nucena se vydat. Sama Butler obviňuje feminismus, že ve svém úsilí o stanovení všezahrnující identitě žen inklinuje k univerzalizmu, resp. k patriarchálnímu myšlení. Dle mého názoru se řešení otázek týkajících se žen, mateřství, výchovy, práce a vzdělání odvíjí pod vlivem patriarchátu. Naše pojetí rovnosti, ve smyslu zrušení a překonání duality, se odvíjí od patriarchálních struktur myšlení.

Překonání dualismu by nemělo vést skrze smazání rozdílů, ale uvědomění si této polarity, tak, jak ji chápou spíše nezápadní kultury, které postrádají koncept individuality. Interdisciplinární výzkum by se měl orientovat na otázkou, co to znamená být mužem a co to znamená být ženou. Sdílím názor s Etzelmüllerem, podle něhož by se měly reflektory evoluční a historické antropologie sbíhat k žitému tělu. „Lidská osoba se jeví jako živá bytost, kterou nelze vhodně popsat naturalistickými termíny, ale jako komplexní jednotu vyplývající ze vzájemné závislosti přírodních a kulturních procesů. Tato komplexní konstelace je zhuštěná přesně v lidském ztělesnění. Z tohoto důvodu „každá podstatná prezentace lidské bytosti se musí vzdát umělého oddělení přístupů ve vědách a humanitních vědách, které má smysl pouze pro užší účely“ (Portmann 1944, 125). Vtělená bytost, která je pouhou

plasticitou a následně otevřená do své budoucnosti, vyžaduje interdisciplinární antropologii, která zahrnuje rozmanité disciplíny a poskytuje nové pohledy na lidské (žité) tělo jako místo dosud nerealizovaných možností (Etzelmüller, 2016, s. 222).

Navrhuji zkoumat vzájemné podmiňování přírody a kultury, jak k tomu docházelo v historii, jaké klíčové prvky sehrály důležitou roli v utváření o podvědomém obrazu muže a ženy, jaký významy tyto obrazy měly pro danou dobu. Tvrzením, že genderová identita je pouhý konstrukt, se problematika nevyčerpává, ale naopak vybízí nejen k hledání momentů, které činí z genderu nástroj moci a útlaku, ale také momentů, v nichž se tato identita ukazuje být podstatnou pro žitou zkušenost, kterou nelze redukovat pouze na falešné vědomí nebo výsledek procesu performativity jako citovatelnosti. Analýza faktorů, jež se podílejí na formování genderové identity, by měla odhalit mechanismy, jež zadávají biologické předpoklady, které mohou být eventuálně v rámci společnosti, jako výsledku jednajících svobodných bytostí, modifikovaný a přepisovaný.

Reference

- Aristoteles. (1995). *O duši*. Praha: Petr Rezek.
- Bauman, Z. (2004). *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta.
- Bauman, Z. (2006). *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Bordo, S. (Spring 1992). Postmodern Subjects, Postmodern Bodies. *Feminist Studies*, 18(1), stránky 159-175.
- Breu, C. (2016). Identity vs. Embodiment: A Materialist Rethinking of Intersex and Queerness. *symplokē*, 24(1-2), stránky 65-79.
- Butler, J. (December 1988). Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist. *Theatre Journal*, 40(4), stránky 519-531.
- Butler, J. (2014). *Trampoty s rodom: feminizmus a podryvanie identity*. Bratislava: Aspekt.
- Butler, J. (2016). *Závažná těla: O materialitě a diskurzivních mezích "pohlaví"*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Canode, J. (2002). Thinking the Body: Sexual Difference in Philosophy An Examination of Maurice Merleau-Ponty's Account of Embodiment in Phenomenology of Perception. *McNair Scholars Journal*, stránky 31-36.
- Çınar, B. (2015). A Performative View of Gender Roles: Judith. *International Journal of Media Culture and Literature Year*, stránky 53-60.
- Dougherty, C. (2017). *Drag Performance and Femininity: Redefining Drag Culture through Identity Performance of Transgender Women Drag Queens*. Mankato: Minnesota State University.
- Dvorsky, G., & Hughes, J. (March 2008). *Postgenderism: Beyond the Gender Binary*. Hartford: Institute for Ethics and Emerging Technologies.
- Etzelmüller, G. (2016). The Lived Body as the Tipping Point Between an Evolutionary and a Historical Anthropology. V G. Etzelmüller, & C. Tewes, *Embodiment in Evolution and Culture* (stránky 206-225). Mohr Siebeck GmbH and Co. KG.
- Evans, C. (5. October 2019). 'Hundreds' of young trans people seeking help to return to original sex. (S. Lockwood, Tazatel)

- Fafejta, M. (2009). Gender, heteronormativita a genderová práva: úvod do genderových studií. V D. Topinka, P. Zahradka, M. Foret, M. Fafejta, & J. Hrabal, *Kultura, média, komunikace* (Sv. 2, stránky 73-90). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Fifková, H., Weiss, P., Procházka, I., Jarolím, L., Veselý, J., & Weis, V. (2002). *Transexualita: Diagnostika a léčba*. Praha: Grada.
- Fulka, J. (2002). Od interpelace k performativu (Feminismus a konstrukce rodové identity). *Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity* (stránky 29-50). Brno : Sociální studia.
- Fulka, J. (2016). Od konstrukce k etice: Závažná těla a jejich kontext. V J. Butler, *Závažná těla: O materialitě a diskursivních mezí "pohlaví"* (stránky 317-338). Praha: Karolinum.
- Giddens, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo.
- Giuliani, G. (2007). The Body, Sexuality and Precarity. *Feminist Review*(87), stránky 113-121.
- Górská, M., & Matonoha, J. (prosinec 2008). Popis mnoha zápasů: diskurz, subjekt a moc v myšlení Judith Butlerové. *Česká literatura*, 56(6), stránky 805-829.
- Halberstam, J. (Autumn 2000). Reviewed Work(s): *Second Skins: The Body Narratives of Transsexuality* by Jay Prosser: *Trans Liberation: Beyond Pink or Blue* by Leslie Feinberg: *FTM: Female-to-Male, Transsexuals in Society* by Holly Devor. *The University of Chicago Press*, stránky 313-317.
- Janošová, P. (2008). *Dívčí a chlapecká identita : vývoj a úskalí*. Praha: Grada.
- Kiczková, Z. (2007). Subjekt-Moc-Rod: Kritické inšpirácie Judith Butler. *Vztahy, jazyky, těla* (stránky 37-51). Praha: FHS UK.
- Lane, R. (Summer 2009). Trans as Bodily Becoming: Rethinking the Biological as Diversity, Not Dichotomy. *Hypatia*, 24(3), stránky 136-157.
- Nagl-Docekal, H. (2007). *Feministická filozofie: Výsledky, problémy, perspektiva*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Platón. (2000). *Faidros*. Praha: Oikoymenh.

- Schep, D. (Fall 2012). The Limits of Performativity: A Critique of Hegemony in Gender Theory. *Hypatia*, 27(4), stránky 864-880.
- Scheper-Hughes, N., & Lock, M. (March 1987). The Mindful Body: A Prolegomenon to Future Work in Medical Anthropology. *Medical Anthropology Quarterly*, 1(1), stránky 6-41.
- Schrock, D., Reid, L., & Boyd, E. (June 2005). Transsexuals' Embodiment of Womanhood. *Gender and Society*, 19(3), stránky 317-335.
- Storchová, L. (2014). *Koncepty a dějiny: Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium.
- Šmausová, G. (2007). Současnost nesoučasností: nepřehledné vlnobití feminismů. *Vztahy, jazyky, těla* (stránky 16-33). Praha: FHS UK.
- Zábrodská, K. (2009). *Variace na gender: Poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha: Academia.